

Velfærdssamfundet, den demokratiske socialisme og det økonomiske demokrati – et politisk essay

Af Vagn Oluf Nielsen

I de seneste år har der været en livlig og væsentlig debat om det danske velfærdssamfund, dets aktuelle tilstand, dets rødder og dets fremtidsmuligheder. Debatten har både stået mellem socialdemokrater på den ene side og borgerlige politikere og skribenter på den anden og mellem socialdemokrater indbyrdes. Anledningen til de nedenstående overvejelser og synspunkter er denne debat, og udgangspunktet er en overbevisning om, at der er en sammenhæng mellem velfærdssamfundet, den demokratiske socialisme og det økonomiske demokrati. De tre begreber er tre sider af samme sag, som handler om menneskenes frigørelse gennem solidaritet, fællesskab og medindflydelse.

Før nogle hovedsynspunkter i debatten fremlægges, skal jeg kort gøre rede for mit eget standpunkt vedrørende det danske velfærdssamfund og dets udfordringer. Det gør ikke krav på at være sandheden om velfærdssamfundet, men det kan vel bidrage til en afklaring af denne samfundsforms indhold i en særlig dansk (nordisk) udgave. Og en sådan afklaring må være forudsætningen for ikke at handle i blinde, når eller hvis der skal laves om på forholdene. Socialdemokratiets officielle holdning til velfærdssamfund, demokratisk socialisme og økonomisk demokrati vil derefter blive kort præsenteret på grundlag af partiets seneste principprogram og arbejdsprogram.

Det danske velfærdssamfundets særpræg

Alle kan vist blive enige om, at det karakteristiske ved et velfærdssamfund er, at de svage i samfundet, de syge, de handicappede, de arbejdsløse, de gamle osv., er sikret rimelige levevilkår. I den afgrænsede betydning vil de fleste vestlige demokratier erklære sig som velfærdssamfund. Men når vi beskriver det danske velfærdssamfund, så er det et meget mere omfattende og dybtgående fænomen end blot dette at sikre de svage. Det kan jo gøres i forskellige grader, på forskellige områder og på forskellige måder. Og da det ikke blot er staten, som er virksom i etableringen af velfærd, men også amter, kommuner og lokale offentlige instanser samt menneskers daglige samliv og samvirke i større eller mindre selvskabte organisationer, foretrækker jeg at tale om velfærdssamfundet og ikke velfærdsstaten. Derved nedtones som en særlig gevinst oplevelsen af velfærdens som et statsligt formynderi.

Den danske (nordiske) model er i forhold til andre samfund og velfærdsmønstre karakteristisk på følgende sammenhængende områder:

1. Det danske velfærdssamfund har en stor og veludviklet offentlig sektor med et udbygget sundhedsvæsen, et omfattende, fintmasket socialt sikkerhedsnet, et bredt forgrenet uddannelsessystem og en lang række kulturtilbud, først og fremmest et folkeligt biblioteksvæsen og et offentligt system af museer og lokale arkiver.
2. Hele befolkningen har som princip gratis adgang til de tilbud, som det offentlige yder inden for sundheds- og socialek-

toren og den grundlæggende uddannelsessektor. Det samme gælder inden for væsentlige dele af kulturtilbuddene, f.eks. bibliotekerne. Endnu er det lykkedes at fastholde gratisprincippet inden for disse områder, selv om de borgerlige partier gerne så betalingsprincippet gennemført inden for nogle af områderne, f.eks. sygehusophold og lån af elektroniske medier på bibliotekerne.

3. Som noget særdeles væsentligt for den danske model gives centrale dele af de offentlige ydelser til alle samfundsborgere i samme situation uanset øvrige indkomster og formue og uanset tilknytning til arbejdsmarkedet. Det gælder i vore dage f.eks. børnepenge og folkepensionens grundbeløb. Dette demokratiske princip skal sikre, at de svage i samfundet opfatter ydelsen som en naturlig rettighed og ikke som en almisse. Princippet benævnes i debatten som princippet om universalisme, og det angribes ofte ud fra den opfattelse, at hvis der kun blev givet ydelser til dem, som virkelig trængte, så ville de kunne få mere, og staten ville samtidig kunne spare udgifterne til de velbjegete.

4. I modsætning til andre vestlige velfærdssamfund finansieres udgifterne til de ovennævnte offentlige ydelser som princip især gennem direkte og indirekte skatter og ikke så meget gennem arbejdsmarkedsbidrag og/eller forsikringer. Derved bliver finansieringen solidarisk i den forstand, at alle skattepligtige samfundsborgere bidrager, selv om de for tiden ikke nyder godt af ydelserne. Og den bliver også solidarisk i den forstand, at de bedst stillede yder mest, i hvert fald i princippet.

5. For at kunne finansiere udgif-

terne til sundhedsvæsen, social forsyning, uddannelsessystem, børneinstitutioner, ældreomsorg, kulturelle tilbud osv. på den solidariske måde, må skatterne, både de direkte og de indirekte, være høje, naturligvis højere end i andre samfund med modeller, hvor udgifterne i langt højere grad finansieres gennem arbejdsmarkedsbidrag og forsikringer.

6. For at kunne regulere det universalistiske princip og fastholde det sociale netværk og for at kunne sikre den solidariske finansiering må det danske velfærdssamfund som forudsætning have en stærk socialstat, som på mange områder lægger rammerne for borgernes dagligdag uden at gribe ind i deres intimsfære. Kun en vis grad af centraliseret regulering kan sikre de svage borgeres rettigheder og muligheder med risiko for, at det begrænser de stærke borgeres frihed og udfoldelsesmuligheder.

7. En meget høj procentdel af kvinderne er aktive på arbejdsmarkedet, og for at gøre det muligt er børneinstitutionsområdet stærkt udbygget. Langt den største del af området er offentligt, og alle institutioner får høje tilskud til etablering og til drift af det offentlige, finansieret over skatterne.

8. Det danske velfærdssamfund har over en meget lang periode gradvist udviklet en almindelig folkeuddannelse med en udelte enhedsskole og mindst 9-årig undervisningspligt som de centrale omdrejningspunkter. Dertil kommer et meget forgretnet og veludviklet videre- og efteruddannelsessystem, som fungerer under mottoet "livslang uddannelse" med muligheder for alle.

9. I Danmark har vi udviklet et velkonsolideret parlamentarisk-

demokratiske system, hvor det tilstræbes, at samfundsproblemer løses ved samtale og debat, ved kontrollerede konflikter og kompromisser. Derfor er det samarbejdende folkestyre et politisk redskab snarere end voldelige konfrontationer.

10. Den demokratiske udvikling er nært sammenknyttet med folkelige bevægelser, som har aktiveret mange almindelige mennesker i samfundslivet. Det gælder f.eks. bondebevægelsen, højskolebevægelsen, andelsbevægelsen og ikke mindst arbejderbevægelsen. Arbejderbevægelsen er i Danmark karakteriseret ved en høj grad af enhed i fagbevægelsen, ved en høj organisationsprocent, ved et nært samspil mellem det faglige og politiske arbejde og ved et møjsommeligt opbygget kompleks af kollektive overenskomster og et fagretsligt system, som ligger uden for den parlamentariske lovgivning, og som i alt væsentligt accepteres af de to parter på arbejdsmarkedet.

11. I de seneste årtier er velfærdssamfundets succes i stadig stigende grad blevet forbundet med kravet om at beskytte naturen og sikre et godt arbejdsmiljø.

Der er en indre sammenhæng mellem de elleve punkter, som karakteriserer det danske velfærdssamfund, og det er dette helhedsbillede af samfundet, som danner udgangspunkt for den efterfølgende behandling af debatten om velfærdssamfundet.

Socialdemokratiets seneste programmer

Der bør ikke herske tvivl om, at det er den danske arbejderbevægelse og inden for den først og fremmest Socialdemokratiet, som har hovedansvaret/-æren for velfærdssamfundets etablering

og udvikling, og at denne indsats har været bevidst målrettet, i hvert fald fra vedtagelsen af arbejdsprogrammet "Fremtidens Danmark" i 1945. Det er derfor umagen værd kort at hæfte sig ved socialdemokraternes officielle holdning til velfærdssamfundet, den demokratiske socialisme og det økonomiske demokrati i 1990'erne.

I Socialdemokratiets seneste principprogram fra 1992, "Det ny århundrede", er der god sammenhæng mellem velfærdssamfund, demokratisk socialisme og økonomisk demokrati. Det dokumenterer bl.a. følgende tre uddrag fra programmet:

"Et moderne velfærdssamfund med frihed og tryghed for alle borgere vil kun udfolde sig, når alle føler et ansvar for sin egen tilværelse. For familien og venner. For naboer og arbejdskammerater. For de udsatte grupper og dem, der mangler sociale netværk." (side 5)

"For Socialdemokratiet er demokratisk socialisme det konsekvent gennemførte politiske, sociale og økonomiske demokrati. For Socialdemokratiet er et fuldt udviklet demokrati også ensbetydende med social tryghed og lighed, et godt uddannelsessystem, samt medejendomsret, medindflydelse og medbestemmelse på egen arbejdsplads og i lokalsamfundet." (side 10)

"For Socialdemokratiet går der en lige linie: Fra det politiske demokrati med frie valg og borgerrettigheder. Til det sociale demokrati med tryghed, ligelig fordeling og en veludviklet og decentral offentlig sektor. Frem til det økonomiske demokrati, hvor lønmodtagernes medejendomsret og medbestemmelse virkelig gøres i mange forskellige former tilpasset den enkelte branches og

virksomheds behov." (side 12)

Slet så klart er begreberne og deres indbyrdes sammenhæng ikke beskrevet i Socialdemokratiets nye arbejdsprogram, "Fælles fremtid, fælles mål", som blev vedtaget på partiets kongres i september 1996. Om velfærdssamfundet hedder det bl.a.:

"Med fællesskabet som den grundlæggende forudsætning vil vi udbygge friheden og udfoldelsesmulighederne for den enkelte. Vi ved, at den eneste farbare vej hertil er et stærkt og dynamisk velfærdssamfund. Uden adgang til og deltagelse i fællesskaber bliver friheden værdiløs. Uden mulighed for at bruge sine evner, tage ansvar for sig selv og fællesskabet er friheden en illusion.

For Socialdemokratiet er det afgørende, at der er lige muligheder for den enkelte uanset økonomisk og social baggrund. Derfor vil Socialdemokratiet arbejde for, at alle får mulighed for og lige adgang til uddannelse, arbejde, sygdomsbehandling, en god bolig, kulturelle oplevelser og et rent miljø.

Lige så afgørende er det, at vi fastholder et trygt samfund. Vi insisterer på menneskelig solidaritet. Derfor skal der fortsat være et solidt økonomisk sikkerhedsnet, som er mindst lige så godt, som det vi kender i dag, hvis man mister sit arbejde, bliver syg eller af andre grunde har brug for hjælp. Samfundet skal tilskynde til, at den enkelte kan komme ovenpå igen." (side 4)

Dette forsvar for det eksisterende danske velfærdssamfund er vel egentlig lige så klart som i principprogrammet, selv om der måske lægges en smule større vægt på den enkelte og hendes/hans ansvar for eget liv. Leder

man derimod efter begreberne demokratisk socialisme og økonomisk demokrati, er det en for-gæves søgen. Det nærmeste man kommer er nok følgende passus: "Markedsøkonomien kan give økonomisk vækst, men kan ikke sikre velfærd og bedre miljø. Derfor skal vi nationalt og internationalt arbejde for at sætte rammer og regulere marked-økonomien, så vi får en social retfærdig og bæredygtig udvikling." (side 5)

Denne forsigtighed kan forklares med, at der er tale om et arbejdsprogram med kort sigt (1996-2000) og derfor er der ikke plads til begreber med et mere utopisk indhold. Men den kan jo også forklares med et langsomt sindelagsskifte, som i sit indhold er af samme natur som den største del af indholdet i den socialdemokratiske kritik af velfærdssamfundet.

Debatten om velfærdssamfundet – problemer og udfordringer

Langt ind i Socialdemokratiets og arbejderbevægelsens egne rækker rejses der kritik mod velfærdssamfundet i dets særlige danske (nordiske) udgave eller spores der selvransagelse og usikkerhed. Kritikken er både baseret på rene ideologiske, nyliberalistiske argumenter og synspunkter og på generelle træk i samfundsudviklingen i Europa og store dele af Verden. Det drejer sig om en internationalisering, hvor landenes gensidige afhængighed forstærkes, ikke mindst inden for EU, og hvor den globale konkurrence øges. Det drejer sig om den vedvarende økonomiske krise med høj arbejdsløshed i vor del af verden. Og det drejer sig om en teknolo-

gisk udvikling, som medfører helt nye betingelser for produktion og arbejde.

De overordnede problemer, udfordringer og kritikpunkter kan i kort form formuleres således:

1. De sociale ydelser er blevet så omfattende og høje, især dagpenge og kontanthjælp, at mange mennesker føler, at de lige så godt kan gå ledige som tage et job. De får stort set det samme ud af det, og så er det en fordel, at man selv kan bestemme, hvad man vil lave. Inspirationen til at tage et lønarbejde er for lille.
2. De høje skatter, som følger med velfærdsydelserne, betyder, at mange mennesker undlader at arbejde ud over den normerede tid, og nye initiativer sættes ikke i gang. Det kan ikke betale sig.
3. Den omfattende socialstat medfører et stort bureaukрати, som umyndiggør almindelige mennesker. Statens rolle må skæres ned, ja nogle mener, at vi må tilbage til en minimalstat.
4. Flere hundred tusinder mennesker lever af overførselsindkomster. En sådan forsørgerkultur lægger en væsentlig dæmper på en ekspansiv økonomisk politik og er et enormt resurcespild for samfundet. Pengene kunne bruges bedre, f.eks. til sundhedsvæsenet og u-landshjælp.
5. I det europæiske samarbejde, specielt i EU, sker der en harmonisering på en lang række områder, som betyder, at velfærdssamfundet ikke kan finansieres på lidt længere sigt. De store sociale udgifter og de mange personer på overførselsindkomster underminerer vores konkurrenceevne i forhold til andre lande med et lavere statsligt engagement i sundhedssektoren, de sociale forhold, de kulturelle for-

hold og uddannelsessektoren. Langt ind i arbejderbevægelsens rækker er der som sagt tvivl og usikkerhed. Hvorledes bevarer og fornyer vi velfærdssamfundet, så det ikke fremtræder som en bureaukratisk formynderstat, som vil sakke økonomisk bagud i konkurrencen med de andre lande? Nogen taler for at sænke dagpengesatserne, og det er allerede sket i mindre grad. Nogle går ind for at effektivisere den offentlige sektor ved hjælp af markedsøkonomiske midler, og det sker vel også i nogen grad i disse år. Og nogle ønsker at sætte skub i udliciteringen og privatiseringen af offentlige ydelser. Det er ikke så vigtigt, hvem der udfører dem, som at de har den størst mulige kvalitet, siger de, og under alle omstændigheder skal det offentlige bevare kontrollen med kvaliteten. Nogle siger, at med det underskud på statsregnskabet, vi har, har vi ikke råd til så stor en offentlig sektor. Andre siger, at det har vi, især hvis vi var bedre til at nedbringe arbejdsløsheden, som er den tungeste faktor i overførselsindkomsterne.

I debatten om velfærdssamfundet og dets fremtid fremsættes der en række forslag vedrørende detaljerne.

1. Vi kunne opgive princippet om universalisme og lade være med at overføre midler til de velstillede, f.eks. børnepenge, for så kunne de, som virkelig trængte, få mere. – Men så må man gøre sig klart, at støtten i højere grad vil føles som almisser og ikke som en rettighed, og den menneskelige værdighed spiller også en rolle i socialpolitikken.
2. Vi må i højere grad tilstræbe, at mennesker kan klare sig selv, og det store antal socialklienter

betyder, at befolkningens vilje til selvhjælp nedbrydes. – Men man kan på den anden side hævde, at én person for meget i støttesystemet er bedre end én for lidt. Men det er klart, at målet dybest set er, at alle arbejdsduelige kan sørge for sig selv. Men så må vi have et samfund, som kan skabe fuld beskæftigelse.

3. Der bør i langt højere grad åbnes for mulighed for, at private hospitaler, børneinstitutioner, uddannelsessystemer osv. kan optræde som alternativer til de statsstøttede og gratis offentlige, så den frie konkurrence kan øge kvaliteten og forbedre servicen. – Men forudsætningen må være, at der indføres lige store indkomster for alle, for så kan det socialt set være lige meget, hvordan institutionerne finansieres. Eller man skal være villig til at genåbne for dybe sociale skel også på disse områder. I løbet af kort tid vil det nemlig medføre A-institutioner, som de rige har råd til at betale for, og B-institutioner, som de fattige må nøjes med.

4. Folk skulle i langt højere grad selv finansiere deres offentlige forbrug gennem arbejdsmarkedsbidrag og/eller forsikringer, så skatterne kunne sættes afgørende ned for hele befolkningen. – Det gør man i mange andre europæiske lande, men erfaringerne dér siger, at mange falder uden for systemerne og må klare sig på anden måde ved private foranstaltninger, fordi de aldrig kommer ind på arbejdsmarkedet, falder ud af det ved længerevarende arbejdsløshed eller ikke har råd til at tegne de nødvendige forsikringer. Den solidariske finansiering over skatterne er også den mest demokratiske.

Endnu er der ikke sket alvorlige

skader på det danske velfærdssamfund, men noget kunne tyde på, at forsvarsviljen er ved at smuldre i konstruktørernes egne rækker. Det gælder "Hilden & The Hackers's" manifest i Det Fri Aktuelt d. 10.-11. februar 1996. Det gælder unge/ynge socialdemokraters bøger "Velfærd i vanskeligheder" (Fremad 1994) og "Tilbage til friheden" (Fremad 1996). Og det gælder senest Mogens Camres bog "Danmark ved en korsvej" (Spectrum 1996).

Velfærdssamfundets videreudvikling

Den engelske samfundsforsker og historiker T.H. Marshall har karakteriseret de seneste 200 års udvikling hen mod det moderne velfærdssamfund som gennemløbende tre faser: det civile medborgerskab i det 18. århundrede, det politiske medborgerskab i det 19. århundrede og endelig det sociale medborgerskab i det 20. århundrede. Det bør være vores vision, at vi kunne tilføje, at i det 21. århundrede etablerer vi så det økonomiske medborgerskab, dvs. et samfund med økonomisk demokrati.

Økonomisk demokrati har fire formål. For det første skal det anspre de ansatte til større arbejdsglæde, engagement og effektivitet og dermed også føre til en større produktion. For det andet sigter det mod at øge opsparring og investering i samfundet. For det tredje skal det skabe en mere ligelig fordeling af indkomster og formuer. Og for det fjerde og vigtigste skaber det grundlag for en gradvis demokratisering af ejendomsretten til produktionsmidlerne, hvilket er forudsætningen for lønmodtageres reelle medindflydelse og medbestemmelse og dermed for

en højere grad af selvbestemmelse over eget liv og følelse af selvverd.

Så længe begrebet demokratisk socialisme har været anvendt i den socialdemokratiske arbejderbevægelse, har det været forstået som gennemførelsen af demokratiet på alle livets områder: politiske, kulturelle, sociale og økonomiske. Ud fra denne forståelse kan man hævde, at gennemførelsen af økonomisk demokrati er sidste skridt på vejen mod den demokratiske socialisme.

Velfærdssamfundets fornyelse og udvikling handler ikke om sociale nedskæringer eller indskrænkninger i vel erhvervede demokratiske rettigheder. Den handler tværtimod om udvidelse af demokratiet til også at omfatte det økonomiske område, produktion og arbejde.

Den handler endvidere om at skabe en ny forståelse af arbejdsbegrebet. Det indebærer, at aktiviteter, som nu opfattes som fritidsbeskæftigelser, for fremtiden indgår som en del af lønarbejdet. Det drejer sig først og fremmest om aktiviteter, der fremmer den enkeltes og fællesskabets livskvaliteter: naturbeskyttelse, boligvedligeholdelse, kulturarrangementer osv. Og det betyder, at arbejdstiden nedsættes, så der bliver mere tid til børn, familie og venner, og at arbejdet fordeles bedre, så vi gradvist ophæver den meningsløse tilstand, at nogle arbejder for meget, mens andre slet ikke har noget anerkendt lønarbejde.

Velfærd er ikke kun velstand, men også og især livskvalitet. Men velstanden er en af forudsætningerne for kvaliteten.

Der er næppe tvivl om, at det åbne marked og den fri konkurrence inden for EU og efterhånd-

en i større dele af Verden langsomt, men sikkert kan undergrave velfærdssamfundets muligheder for at finansiere velfærd. Her ligger sikkert den største udfordring for den danske (nordiske) udgave af velfærdssamfundet, for her er det ikke kun befolkningens vilje til at fastholde velfærd, det kommer an på. Men de, som mener det alvorligt med velfærdssamfundet, må i det europæiske samarbejde arbejde for at udbrede den nordiske model til de andre i stedet for at underkaste sig "den økonomiske nødvendighed" uden kamp. For det er vigtigt at "sætte rammer og regulere markedssøkonomien, så vi får en social retfærdig og bæredygtig udvikling" på kort sigt og økonomisk demokrati og dermed demokratisk socialisme på lidt længere sigt. Et verdenssamfund, hvor de markedsøkonomiske kræfter er dominerende, kan ikke løse de grundlæggende problemer: arbejdsløshed, forurening af naturen, dårligt arbejdsklima, ulige muligheder og sult og fattigdom i den tredje verden.

Vagn Oluf Nielsen

Det kulturelle forræderi

Af John Mølgaard

Arbejderhistorie nr. 3/1997 anmelder Flemming Hemmersam bogen "Arbejde og kultur" af Kirsten Folke Harrits og Ditte Scharnberg. Selve anmeldelsen bærer mere præg af at være et "surt" opstød end en egentlig anmeldelse. Undertegnede, der har skrevet forordet, går da heller ikke ram forbi, derfor dette indlæg.

F.H. fortæller ikke læserne,

hvad budskabet er i forordet. Læserne får at vide, at jeg skriver om et kulturelt forræderi. Og F.H. håber, at jeg ikke har været medvirkende til det gennem mit arbejde som oplysningssekretær i SiD. Det er jo ret interessant, at F.H. ikke ved, hvad jeg har stået for. For ham er jeg åbenbart en ganske ukendt person.

Men lad mig kort prøve at fortælle, hvilke tanker der ligger bag forordet. Jeg citerer pionerernes ord om en arbejderkultur, eller for nu at sige det lidt mere klart: hvad en socialistisk kulturpolitik burde have som mål.

Der bringes også et citat af, hvordan vi i SiD så på dette spørgsmål. Min tale om forræderi handler om lederne, som har tabt målet af syne, og som i dag føler sig godt tilpas i borgerskabets "udslidte sutter", og som lever præcis som modparten. Her ved fjerner de sig fra dem de repræsenterer. Nuvel – man kan diskutere om ordet "forræderi" er for hårdt at bruge, men vi kan vel være enige om, at arbejderbevægelsen har taget sig *en enorm glidetur* fra, hvad de første pionerer tænkte og sagde om målet for et nyt samfund, og det vi ser i dag. F.eks. så har LO på den sidste kongres strøget ordene om et industrielt og økonomisk demokrati.

Og Socialdemokratiets kulturminister ser ordet kultur som en overbygning mellem kunst og videnskab. Kulturen er det, vi kalder fin-kultur, og det er her

millionerne triller hen. Den folkelige kultur er derimod ikke "in".

Dette er situationen i dagens Danmark, hvor det "tomme forbrug" får kasseapparatet til at klinge – men var der ikke andet vi ville? Lad mig til slut fremhæve endnu en af pionererne, Julius Bomholt, som sagde:

"Lad arbejderen bygge sin kultur omkring sin egen socialistiske idé, sin egen erfaringsverden og sit daglige arbejde. Det giver det ægteste resultat, og det kan komme til *at betyde fornyelse*. Hvorfor efterabe andre? Lær af dem *og skab dit eget!* Kultur begynder ikke som "noget højere". Den begynder i din egen hverdag"

(J.B. på DsU's kongres 1952, fremhævelserne er mine, J.M.).

John Mølgaard

En indsigelse

Af Flemming Harrits

I *Arbejderhistorie* 3/1995 har anmelderredaktionen optaget nogle spalter (s. 78-80) om Kirsten Folke Harrits og Ditte Scharnberg (red.): *Skæringspunkter. Debatbog om arbejde og kultur*.

Forfatteren af disse spalter fremstiller sig selv som "intellektuel og akademiker". Ikke desto mindre er de kendetegnet ved et næsten totalt fravær af saglig-

hed. De udviser ingen opmærksomhed over for det usædvanlige arbejde bag bogen, ej heller for dens centrale idé og hensigt eller for de betingelser, som bidragsyderne og redaktørerne har haft. Derimod demonstrerer spalterne et påfaldende bornert ubehag ved markerede problemer, ved konfliktbevidsthed, ved åbenhed om faglige og politiske modsætningsforhold. Samtidig er spalterne præget af forvanskende referater, af vulgært privatiserende personfikseringer, af fordomsbestemte pådutninger og motivfortolkninger, af løst sagte påstande og direkte usandheder, altsammen kombineret med en aldeles overflødig doceren. Og det skal være et arbejde af – en intellektuel og akademiker?

Selv uden nøjere kendskab til den således maltrakterede bog burde anmelderredaktionen have erkendt, at disse spalter er under Arbejderhistories niveau. I sig selv er de nemlig så åbenlyst underlødige, så kryptiske eller forvrøvede i sprog og tanke, stedvis så evident selvmodsigende, at kun en efterladende redaktion har befordret dem til trykken i stedet for til brokkassen. For det er vel en anmelderredaktions opgave at afstedkomme anmeldelser og ikke smædeskriveri?

Som medansvarlig for den omtalte bog og for studiekredsen bag den

Flemming Harrits

Lukker Nexø op for diskussion

Martin Andersen Nexø: Soldage. Tekstudgivelse, efterskrift og noter ved Henrik Yde. Danske Klassikere/Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, København 1995, 314 s., kr. 150.-, ISBN 87-21-00390-4.

Nexøs rejsebog om Andalusien udkom oprindeligt i 1903. Denne udgave er en tekstkritisk udgave, som også medtager de ekstra afsnit fra 2. udgaven. Derudover er bogen som vanligt med klassikerudgaverne fra Sprog- og Litteraturselskabet forsynet med efterskrift og noter af forbilledlig kvalitet.

Nexø havde været i Andalusien første gang i 1894-96. Efter han var blevet gift vendte han i 1902-3 tilbage sammen med sin første kone Margrethe. Efter hjemkomsten skrev han *Soldage*, som i flere henseender blev et vendepunkt i hans forfatterskab. Det meste af det han havde skrevet før *Soldage* hænger uhjælpe ligt fast i 90'ernes symbolisme. Han havde skrevet noveller, hvor han trak på sine erfaringer som én af almuen, men han orienterede sig ikke mindst i sine romaner efter modestrømningerne i litteraturen.

Soldage er taget på ordet en upretensiøs rejsebog om det livsbekræftende Andalusien. Men læst i sammenhæng med forfatterskabet bliver den til rapporten fra en dannelsesrejse. Og netop denne dannelsesrejse bringer dén orden i Nexøs forestillingsverden, at novellerne om almuens liv og siden *Pelle Erobreren* kan skrives.

Sagt lidt forkortet møder Nexø arbejderklassen i Andalusien. I to kapitler i rejsebogen beskriver han møderne. I Sevilla møder

han tobaksarbejderne, som vi også kender fra *Carmen*. Mødet med disse kvinder får ham til at erklære: "Inderst inde i enhver alvorlig Spanier brænder desuden Bevidstheden om revolutionen som den eneste Udvej, og Skammen ligger paa Lur efter ham, fordi han intet gør. Men Sevilla behøver ikke skamme sig saa meget, takket være Tobaksarbejdersken" (s. 41). I nærheden af Granada møder han den andalusiske anarkisme i skikkelse af husmanden Alfonso M. I skikkelse af Alfonso M. møder Nexø dén godhed, som han sidenhen i sin filosofi om Fattigper forbandt med arbejderklassens historiske mission. Alfonso M. er den første almue-helt af monumentale dimensioner hos Nexø.

Men Andalusien bliver for Nexø ikke blot mødet med arbejderne. Mødet er nemlig indskrevet i en opfattelse af Andalusien som solens, frugtbarhedens og glædens land. De *Soldage* han oplever bliver en slags fortætning af livsglæden hos andalusierne, stoltheden (ikke-ydmygheden) hos de fattige, dyrkelsen af maskuliniteten (f.eks. i tyrefægtningen) med arbejderne som bærere af en utopisk godhed og omsorg. Det er denne fortætning, som peger fremad i forfatterskabet. Som andre forfattere rejste til Rom (Sophus Claussen) og genfandt sig selv i en genfødsel af antikken, rejste Nexø til Andalusien og mødte her Fattigper i én historisk form, men så samtidig at han var i familie med ham, og at Fattigper havde en stor mission i historien. En sådan metafysisk sammenhæng blev til med *Soldage*.

Iøvrigt er bogen en velskrevet og smuk hyldelse til andalusierne. Alene af den grund kan den na-

Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen, Gerd Callesen
og Anne-Lise Walsted

turligvis anbefales. Men den spiller en hidtil upåagtet rolle i Nexøs forfatterskab. Det gør Henrik Yde rede for i et eksemplarisk efterskrift, der efter min mening er et sted, hvorfra alle kunne begynde på Nexø, hvis de var så heldige endnu ikke at have læst *Pelle* eller *Ditte*. Efterskriftet kommer rundt i Nexøs forudsætninger (almuen, Grundtvig osv.), forfatterskabet før 1903, rejserne og udviklingen videre frem. Også et litteraturhistorisk udblik og en redegørelse for den andalusiske anarkisme bliver der plads til. Efterskriftet forbinder således arbejderhistorien med litteraturen og verdensbilledernes historie. Og lukker Nexø op for diskussion. Det er præcis, hvad han trænger til. Efter Sovjets sammenbrud kan vi måske endelig få lov til at se ham som han er – i al sin modsætningsfylde.

Morten Thing

Kvinden og socialismen

August Bebel: Ausgewählte Reden und Schriften bd. 10/1-2 Die Frau und der Sozialismus 1. og 50. oplag. Udg. af Internationales Institut für Sozialgeschichte, Amsterdam, bearbejdet af Anneliese Beske og Eckhard Müller, K.G. Saur, München 1996, 25+809 s., DM 296.-, ISBN 3-598-11237-8

Det Internationale institut for socialhistorie i Amsterdam står som udgiver af bd. 7 – 10 af denne udgave af udvalgte værker af August Bebel, den tyske og måske også den internationale arbejderbevægelses absolutte førstemand i tiden op til Første Verdenskrig. Det er fortjenst-

fuldt, at instituttet således støtter den første omfattende udgave af Bebels publikationer og breve. Bd. 7-9, omfattende årene 1899-1913, er på trapperne.

Bd. 10 i to delbind indeholder første udgave af Bebels hovedværk, *Kvinden og socialismen*, fra 1879, og den sidste af ham autoriserede bearbejdning fra 1910. Udgaven fra 1910 var den 50. tyske udgave og à-jour-føringen af denne udgave blev foretaget af D. B. Rjazanov, den senere leder af Marx-Engels-Institutet i Moskva. Alle senere udgaver er genoptryk af den 50., selv om der nåede at komme tre yderligere oplag inden Bebels død i 1913. Bebel havde selv bearbejdet og udvidet 2., 3., 9., 11., 25. og 34. udgave og med undtagelse af den 2. også forsynet dem med nye forord. Mens første oplag var på små 200 s., er det 50. på ca. 470 s. I mellemkrigstiden udkom 11 nye oplag og efter 1945 18 oplag, deraf 12 i DDR og mellem 1977 og 1985 5 i Vesttyskland og et i 1994; inklusive denne udgave findes der altså ialt 83 tyske oplag; hertil kommer ca. 25 oversættelser. Også oversættelserne kom i flere oplag, den danske således i to (*Social-Demokraten* 1884-85 og som monografi 1885), den svenske 1885, 1903, 1912 og 1913, den norske i 1912. Den danske er formentlig oversat efter den 2. tyske fra 1883, den norske, som også blev solgt i Danmark, stærkt forkortet efter jubilæumsudgaven fra 1910; forkortelserne vedrører specielt de afsnit, der behandler kvindens stilling i fortiden og samtiden.

Bogen var således en stor succes og blev efterhånden en manifestation af arbejderbevægelsens holdning til kvindespørgsmålet. Bebels indsats – og ikke mindst

hans analyse – fik en helt afgørende betydning for udviklingen, selv om den også, som det bl.a. fremgår af denne udgaves bd. 4 (s. 89-102), blev kritiseret af socialdemokrater. Kravet om kvindernes ligestilling blev en del af SPDs program, mens intet andet tysk parti opstillede lignende krav eller f.eks. bakkede op om forslaget om kvindevalgret. Kvindevalgretten blev først realiseret i 1918-revolutionen af den socialdemokratiske regering.

Det er ikke muligt her at gå ind i en diskussion af Bebels vurderinger i værket, herunder det centrale om kvindeemancipationens afhængighed af arbejderklassens frigørelseskamp. Ejheller kan det vurderes her, om Bebels materiale holder for en historisk kritik. Men det er ikke meningsfyldt at reducere værket til et historisk dokument, skrevet ud fra idealistiske forestillinger om et socialistisk samfund, som Susanne Miller gør det i en indledende bemærkning. Dets hovedteser kan fortsat bruges i en nutidig diskussion; selv om kvindeemancipationen har gjort større fremskridt end arbejderbevægelsen – noget Bebel selv berører – kan ingen af de to bevægelser siges at have nået deres mål. Et fornyet studie af Bebels værk kunne derfor danne udgangspunkt for en analyse af sammenhængen mellem de to. Bl.a. på denne baggrund er det rimeligt, at værket er optaget i værkudgaven til trods for, at der foreligger så mange andre udgaver.

Denne udgave har derudover andre fordele. Dobbeltbindet indeholder de to udgaver fra 1879 og 1910, samtlige forord, et forarbejde fra 1875 og en artikel om forholdet mellem darwinisme og socialisme fra 1899. Især

forordene til 9. og 25. oplag er betydningsfulde, fordi Bebel i dem svarer på en del af de kritiske indvendinger mod hans værk. Det letter arbejdet med at forstå argumentationens udvikling. Udgiverne har endvidere udarbejdet en fortegnelse over den af Bebel benyttede litteratur og et personregister – begge dele mangler i tidligere udgaver.

Anneliese Beske har skrevet en informativ indledning (en editorisk forbemærkning, som den bliver kaldt), i hvilken hun bl.a. redegør for Bebels vurdering af sammenhængen mellem arbejder- og kvindefrigørelse og sætter værket ind i dets historiske kontekst. Centrale, nyere videnskabelige afhandlinger, der behandler Bebels tekst, anføres – inklusive Richard J. Evans påstand om, at bogen i hvert fald ikke kan regnes til den marxistiske litteratur. Sammen med Eckhard Müller har hun forsynet Bebels tekster med et udførligt noteapparat – det må understreges, at disse noter fremdrager meget materiale, som letter forståelsen af teksten og bidrager til vurderingen af udgivelsens historie, f.eks. ved at genoptrykke E. Bernsteins erindringer om værket. Noterne henviser konsekvent til Bebels artikler og afhandlinger i de andre bind af udgaven, og nævner særligt betydningsfulde ændringer fra de tidligere udgaver til den sidste. Det er en fortrinlig udgave i et godt udstyr.

Gerd Callesen

Arbejdskulturen omkring århundredskiftet

Lars K. Christiansen:

Smedesvend og friherre.

Maskinarbejde og arbejderkultur i København 1890-1914

SFAHs skriftserie 36 –

SFAH/Center for Arbejderkulturstudier, Københavns

Universitet, København 1995,

142 s., kr. 200.- (medlemspris

kr. 175.-), ISBN 87-87739-40-2

Bogen fortæller om den moderne arbejdskultur, konkretiseret ved den gruppe arbejdere, der var ansat i den københavnske maskinindustri i perioden ca. 1890-1914. Det vigtigste kilde-materiale er skriftlige erindringer, nedfældet i begyndelsen af 1950'erne, af en del af disse arbejdere. Materialet er et resultat af Nationalmuseets Industri-, Arbejder- og Håndværkerundersøgelser, og forfatteren har udvalgt de erindringer (69 stk.), der var relevante i forhold til opgavens afgrænsninger.

Arbejdskulturen bliver ikke kun beskrevet, men også analyseret med det formål at vise og forstå dens forandring. Forfatteren har i første kapitel en teoretisk diskussion af disse forhold, og fremlægger endvidere sit kultursyn, som bygger på etnologen Mats Lindqvist, der bl.a. siger: "Eftersom kultur defineres som enheden og dialektikken mellem subjekt og objekt, bliver kulturalysens kundskabsinteresse at forsøge at genspejle og forklare dette samspil." I samme kapitel får man også præsenteret bogens præcise problemformulering: "findes der i det foreliggende kildemateriale tegn på udvikling af en moderne arbejdskultur i form af en respektabel livstil og en strategisk tænkemåde, og er

det i så fald rimeligt – under hensyn til materialets repræsentativitet – at hævde at denne arbejdskultur bliver dominerende? Og findes der træk i den moderne arbejdskultur som er særegne, og som kan føres tilbage til arbejderens stilling i arbejdsprocessen og i kampen om arbejdet – kort sagt: som udtrykker klasseinteresser?"

Bogens øvrige indhold er inddelt således: Kapitel 2 omhandler industriens udvikling i København, samt arbejderbevægelsens udvikling. Kapitel 3 omhandler maskinarbejdernes faglige uddannelse. Kapitel 4 omhandler anvendelsen af ny teknik og nye måder at organisere arbejdet på. Kapitel 5 omhandler forholdet mellem arbejdere og ledelse samt akkordsystemet. Kapitel 6 omhandler rangordenen arbejderne indbyrdes.

Kapitel 7 omhandler normerne for det gode arbejde. Kapitel 8 omhandler forholdet til alkohol, og endelig omhandler kapitel 9 den formelle og uformelle sociale organisering.

For dem der er fascineret af erindringer, vil bogen være en skuffelse. Erindringerne gengives nemlig kun som brudstykker i meget korte emne- og periedsorterede citater udvalgt i forhold til det teoretiske udgangspunkt. Det er naturligvis i orden, når der er tale om forskning. Men det burde overvejes at udgive erindringerne i deres helhed. Måske vil Metal financiere det? Materialet rummer uden tvivl mange interessante og sjove kulturhistorier udover f.eks. omtalen (s. 82) af en fabrik hvor ledelsen, for at komme arbejderens pauser på toiletterne til livs, fik ombygget dem med skrå sæder, så de blev ubekvemme at

sidde på i længere tid. Et andet eksempel er oplysningerne (s. 81) om, at der var indført stempele, til registrering af arbejderens mødetider, allerede i 1890'erne, på et par af de københavnske fabrikker. Et tredje eksempel er omtalen af et drikkeritual med seksuelle overtoner (s. 118).

Bogens største svaghed er, at den mangler et afrundende kapitel, med svar på problemformuleringens spørgsmål, herunder en konklusion vedrørende kildematerialets bæredygtighed til formålet. Mange vil nok stille spørgsmål af denne type: Hvor repræsentative er erindringerne? Kan de overhovedet sige noget om, hvorvidt den ene eller anden form for arbejdskultur generelt er dominerende? Hvor meget kan man stole på de erindrenes udsagn? Kan arbejdskulturen forstås uden brug af psykologien? Forfatteren har dog retfærdighedsvis løbende nogle gode refleksioner over erindringsmaterialets forhold til både de teoretiske begreber og dets historiske sandhedsværdi.

Bortset fra dette mener jeg, at bogen er et positivt bidrag til den meget vanskelige arbejderbevidsthedshistoriske forskning, og den er et godt eksempel på et spændende og frugtbart samspil mellem abstrakte begreber og den konkrete historiske virkelighed, som vil kunne bidrage til nye afklarende diskussioner.

Erik Bartram Jensen

Marxismens ABC

Ernst Dahl: Socialismen tabte. Marxismen sejrede, Forlaget Solidaritet, København 1996, 107 s., kr. 40.-, ISBN: 87-87603-608.

Den marxistiske teori kan leve et værktøj til analyse af det samfund, hvor den politiske kamp foregår, skriver Ernst Dahl i et forsøg på at genoplive debatten om marxisme og socialisme. Forfatteren påpeger, at den marxistiske teori udmærker sig ved at levere et helhedsperspektiv af samfundet og dets historie. Herefter introduceres læseren for de marxistiske grundbegreber: produktionsmåde, samfundsformation, produktivkræfter og produktionsforhold. Det er disse basale begrebsdannelse, Dahl fremhæver som marxismens styrke.

Derimod advarer Dahl gentagne gange mod at anvende forrige århundredes skrifter som politiske vejvisere. Der kan hverken udlæses strategi eller konkrete politiske løsninger af den marxistiske teori. Bogen leverer i denne forbindelse en afdækning af de sovjetiske ledes anvendelse af de marxistiske skrifter. Teorien blev her anvendt som et middel til at legitimere sovjetstatens modernisering gennem diktatoriske metoder. Der blev opstillet universelle love for natur og samfund, som skulle danne grundlag for sovjetimperiets såkaldt socialistiske politik. Også de dele af venstrefløjen, der i 1970'erne havde behov for at finde hurtige forbilleder i den 3. verden, får en begmand ved samme lejlighed.

For den velorienterede læser, der har gået i 1970'ernes marxistiske skole, er der næppe noget nyt at hente i Dahls repetition af marxismens ABC, men skriftet

er velegnet som en introduktion for alle dem, der ønsker at orientere sig i teoriens mest basale grundbegreber, og tillige en nyttig repetition for de læsere, der måtte have fået marxismen på afstand under indtryk af 1980'ernes højrebølge.

Sidste del af Dahls bog kan læses som et aktuelt debatindlæg med særlig adresse til venstrefløjen. Dahl påpeger, at kapitalismen er yderst effektiv og vital, men skaber voldsomme modsætninger og spændinger ved at udstøde store grupper fra arbejdsmarkedet, nedbryde den offentlige sektor og underminere både familier og lokalsamfund. Endelig pointerer forfatteren, at markedsøkonomien trænger frem på stadig flere områder og nedbryder politiske og moralske skranke. Alle handlinger skal pålignes et gebyr.

Det er opløftende, at Dahl har haft lyst til at genfortælle gammel marxistisk visdom i en tid, hvor markedsøkonomien og neoliberalismen har erobret førertrøjen. Alligevel er der grund til at komme med et lille hjertesuk fra sidelinjen. Dahl skriver nok så flot, at hverken den marxistiske klasseteori eller statsteori er fulgt med udviklingen siden århundredskiftet. Det er imidlertid kun rigtigt, hvis man holder sig til Dahls litteraturliste! Man kan på linje med ham hævde, at marxismen er en ujevnt udviklet teori; så vidt så godt, men forskellige nygramscianske retninger for slet ikke at tale om det nye venstre efter 1968 har dog revitaliseret den marxistiske statsteori, og en forfatter som f.eks. Eric Olin Wright fornyet den marxistiske klasseteori.

Selv om bogen er tavs på nogle felter – det gælder især klasse-

analysen og marxismens focus på samfundets magtstrukturer – har Dahl leveret en nøgtern og præcis gennemgang af de grundbegreber, som udgør en fællesnævner for de fleste marxistiske retninger. Bogen kan erhverves for kun 40 kr. Køb den!

Søren Kolstrup

Erindringer fra 40 års arbejderhistorie

Wilhelm Dittmann: Erindrungen, bearbejdet og med indledning af Jürgen Rojahn – Quellen und Studien zur Sozialgeschichte 14 – Campus, Frankfurt/M. 1995, 286+1562 s., DM 420.-, ISBN 3-593-35285-0

Dittmanns erindringer har i mange år spøgt i tysk arbejderhistorieskrivning om perioden 1890-1933. Ikke uden grund: Dittmann (1874-1954) blev tidligt en aktiv partifunktionær og redaktør på partiets venstrefløj; fra 1912 var han rigsdagsmedlem og brød sammen med et stort mindretal med partiets politik under første verdenskrig og dannede det Uafhængige Socialdemokrati (USPD). I nov. 1918 blev han medlem af den kortvarige revolutionsregering og gik sammen med det resterende USPDs medlemmer tilbage til SPD i 1922. 1933 flygtede han til Schweiz og skrev her sine erindringer, som især vedr. diskussionerne i SPDs rigsdagsgruppe under verdenskrigen er en kilde af central betydning; han havde i samtiden skrevet udførlige noter, som udgangspunkt for regnskabsaflæggelsen i valgkredsen. Erindringerne er meget omfangsrige, og det har formentlig været medvirkende til, at de

først er udkommet nu.

Erindringerne beror i Amsterdam-instituttet og er udgivet i instituttets skriftserie. De omfatter 3 bind med ialt ca. 1850 s. og består af Rojahn's indledning på 286 s., som er identisk med hans dissertation, Dittmanns erindringer på lidt over 1000 s., 400 s. noter til erindringerne og 8 dokumenter (35 s.), resten er forskellige kildeoversigter og et personregister, mens en egentlig litteraturfortegnelse mangler. I indledningen analyseres SPDs udvikling kompetent og på baggrund af den omfattende litteratur.

Udgivelsen har været undervejs i mange år og erindringerne har været kendt næsten lige så længe og er blevet brugt flere gange. Det har bl.a. medført et indlæg i IWK 1995/4 af Helga Grebing, som afviser, at udgivelsen i det hele taget skulle være nødvendig og da slet ikke i den omhyggeligt annoterede form, den har fået; pengene kunne have været brugt bedre, især da udgivelsen iflg. hendes vurdering i almindelighed og Rojahn's indledning i særdeleshed ikke giver noget nyt i forhold til de allerede foreliggende synteser. Udover disse indvendinger er hendes kritik – som ikke deles af andre anmeldere – smålig og delvis selvmodsigende, og den skal ikke tages op her. Rojahn's og andres svar kan læses i IWK 2/1996.

Det er rigtigt, at erindringerne er omfangsrige, ligeledes at de er annoteret omhyggeligt og udførligt, og at de helt sikkert har krævet et betydeligt tilskud – 420.- DM er billigt for et værk af dette omfang. Men det er helt afgjort en fordel, at de endelig er udkommet i ubeskåret form; det havde været urimeligt at forkortede dem, fordi de har interesse i for-

skellige sammenhænge.

Erindringerne dækker over tiden fra ca. 1885 til 1933, tyngdepunktet ligger i tiden ca. 1900 til 1922. Dittmann fødtes i Eutin i Holsten, hvor han også blev udlært som snedker; allerede som 25-årig blev han dog redaktør ved en socialdemokratisk avis. Hans beskrivelse af opvæksten og læretiden må have interesse for bl.a. socialhistorikere, men den virker ikke så umiddelbar som beskrivelsen af hans indsats som redaktør og partifunktionær i Bremerhaven, Solingen, Frankfurt/M. – hvor han var partisekretær – og igen Solingen. Han kom tilbage til Solingen, fordi han i 1909 var blevet opstillet som kredsens kandidat til rigsdagen. Han blev valgt i 1912.

Hans hverdag som redaktør og partifunktionær minder i meget om tilsvarende personers indsats i den danske bevægelse, selvom der også er væsentlige forskelle. Han fremhæver sin egen indsats; fortællingen er præget af en stærk selvbevidsthed, som til tider virker irriterende, men har en berettiget baggrund i en omfattende aktivitet. Dittmann tager imidlertid ikke fejl af sin indsats og en betydningsfuld teoretisk virksomhed; han var først og fremmest praktisk politiker, hvilket under ingen omstændigheder må forveksles med ateoretisk pragmatisme.

Dittmann hørte til i partiets "marxistiske centrum", dvs. partiets flertal omkring Bebel med Karl Kautsky som den ledende teoretiker. For Dittmann, der gik op i partiets organisation og skrev flere relevante artikler om denne i det af Kautsky redigerede tidsskrift "Neue Zeit", var Bebel dog den afgørende person, som han søgte at leve op til også

efter Bebels død i 1913. Dittmanns politiske vurderinger var gennem hele hans politiske liv præget af de traditionelle socialdemokratiske opfattelser af arbejderbevægelsens målsætning. Han bøjede sig hverken for de i hans opfattelse højreorienterede flertalssocialdemokrater under og umiddelbart efter 1. verdenskrig og ejheller for den bolsjevikiske ultravenstrelinje, som han opfattede den. Men han var ikke "kommunistforskrækket" som flertalssocialdemokraterne, der som konsekvens deraf i Dittmanns vurdering ledte revolutionen på afveje; i stedet for konsekvent at videreføre revolutionen søgte de ind i et samarbejde med borgerlige kræfter, hvorved Weimar-republikken fra sin start var belastet med det handicap, som en halv revolution er.

I den første revolutionære tid, dvs. fra november 1918 til et stykke ind i 1919, var USPD langt svagere end flertalspartiet. Men ved rigsdagsvalget i juni 1920 blev de to partier næsten lige store. USPD var i fremgang – og som vist i tidligere undersøgelser – var det på vej til at overtage SPDs plads som venstrefløjens førende parti. Det kommunistiske parti (KPD) var på dette tidspunkt svagt og splittet og ingen alvorlig konkurrent. USPD's politik var den hidtidige socialdemokratiske, dvs. en kombination af demokratiske og socialistiske målsætninger (der ikke nødvendigvis var identiske med parlamentarisme), der kunne realiseres over en periode og ikke ved en hurtig revolutionær kamp. Denne "tredje-vejs-politik" kunne måske have ført til et andet resultat, men i løbet af et halvt år splittedes USPD: halvdelen af partiet sammensluttedes i efteråret 1920 med KPD, som

først derefter blev et masseparti. Men USPD var knækket, dets fremdrift stoppet og mange medlemmer forsvandt i passiviteten. Dittmann fortæller om denne udvikling med bitterhed, det var hans politiske forestillingsverden, der her brød sammen. Han forstod ikke den radikaliserings, som en betydelig del af de yngre socialdemokrater gennemgik for en periode – han kunne heller ikke begribe fascinationen af udviklingen i Sovjet-Rusland; det bliver bl.a. tydeligt i den på flere punkter interessante beretning fra USPD's delegation til Kominterns 2. kongres 1920. Han og flertallet af de tilbageværende USPD-medlemmer forsøgte at udvikle en realistisk socialdemokratisk politik i de næste to år, men det mislykkedes, og i 1922, dvs. efter den revolutionære periodes afslutning, sammensluttedes de to socialdemokratiske partier igen på SPDs præmisser. Den "tredie vej" var under de givne forhold ikke mere gangbar, nu gjaldt det om at afværge højrefløjens generobring af magten.

Dittmanns indflydelse var derefter ikke mere stor. Han fortsatte som parlamentsmedlem, men det fremgår tydeligt af erindringerne, at han var kommet ud på et sidespor. Han formår at beskrive nogle af præmisserne for Weimar-republikkens fald, men det sker gennem enkeltsager ikke som en politisk helhedsvurdering.

Erindringerne er væsentlige, dels som en aktiv partifunktionsnærs erindring, dels som kilde til væsentlige udviklinger i Tyskland i den behandlede periode, men også som fremstilling af et muligt og legitimt alternativ til flertalssocialdemokratiets vurdering af de politiske muligheder i

revolutionen. Alternativet var i den aktuelle situation en konsekvent videreførelse af revolutionen, der ville have betydet en konsolidering af det (parlamentariske) demokrati og dermed en isolering af de politisk reaktionære kredse. Repræsentanterne for dette alternativ hører til historiens tabere, det er rimeligt, at deres vurderinger ikke forsvinder ud af historieskrivningen. Derudover giver Dittmanns erindringer anledning til at stille spørgsmål til en række akcepterede vurderinger, og noget kunne tyde på, at Grebings uvilje overfor udgivelsen skal søges i dette forhold. For hun har holdninger, overfor hvilke kritik er "nicht akzeptabel". Det er forsåvidt glædeligt, at historiske udviklinger med ca. 75 år på bagen, stadigvæk kan få sat gang i adrenalproduktionen, men det kan ikke være udgangspunkt for en videnskabelig diskussion.

IISG's udgivelser udmærker sig normalt ved en udførlig og omhyggelig præsentation af de i arkivet beroende kilder. Denne lever op til instituttets standard, og gør det derfor muligt at arbejde med kilden i de sammenhænge, som den berører. Det er, hvad man kan forlange af en kildeudgivelse, men det er en kunst, som er undervurderet. Udgivelsen af væsentlige kilder som denne med en pålidelig kommentar og udførlige anmærkninger, er en forudsætning for at komme videre i undersøgelsen og analysen af historien. Alternativet til udgivelsen af kilder er ikke synteseagtige monografier, som Grebing synes at mene. De har forudsætninger i publiceringen af informationer, som dermed bliver tilgængelige for et flertal af forskere.

Martin Andersen

Kinas kvinder

Heike Frick, Mechthild Leutner og Nicola Spakowski (red.): Frauenforschung in China. Analysen, Texte, Bibliographien – Berliner China-Studien 28 – K.G. Saur, München 1995, 312 s., DM 56.-, ISBN 3-597-10648-X.

I 1995, samme år som den foreliggende bog kom, vakte en anden tysk bog om kinesiske kvinder, sinologen Ann Kathrin Scheerers "Sieben Chinesinnen", stor opmærksomhed. Den var et opgør med den vestlige, venstreorienterede, temmelig romantiske opfattelse af kinesiske kvinder som "halvdelen af himlen". Den påpegede et helt åbenbart behov for fornyelse, og det er også hovedtemaet i denne bog.

Bogen er inddelt i tre afsnit: Artikler, som fylder halvdelen af bogen, materialefremlæggelse, dvs. kinesiske artikler oversat til tysk, og en fyldig, kommenteret bibliografi.

I de første tiår af vort århundrede var det mændene inden for det kommunistiske parti – Sun Yatsen, Lu Xun og Mao Zedong – der satte kvindespørgsmål på dagsordenen – og afstak rammerne for diskussionen. Kvindernes virkelyst og lyst til reformer blev indordnet partiets større mål. Efter 1949 var der så meget at tage fat på med landets genopbygning, at kvinders liv og levned ikke var det første, der trængte sig på. På det nære plan blev kvinders politiske virkelyst kanaliseret over i kvindeforeninger og lokale råd. Den kvindelig litteratur, som kom frem, var især oversættelser af sovjetiske værker.

Det er interessant at se forskellene i de emner inden for området, der har optaget sindene i Kina og på Taiwan i kvindeforskningen i de seneste år: I Folkerepublikken har det været kvindelitteratur og -teori, familie, ægteskab og kvindens situation før og nu, kvinden i Kinas traditionelle kultur, de konkrete samfundsmæssige problemer for kvinder i reformperioden, kvindefrigørelsens problemer og kvindens bevidstgørelse. På Taiwan har det især været kvindens værdighed (med særlig henblik på skønhedskonkurrencer, prostitution, kvindefjendsk reklame og pornografi), kvinders status i politik, økonomi og familie, kvinderolle og klicheer om kvinder i erhverv og familie, slægtsforhold på baggrund af den kinesiske kulturhistorie, den kinesiske kvindebevægelses tradition og sidst men ikke mindst kvinder og kvindebevægelser i vesten før og nu.

Alene bibliografien er hele bogens pris værd. Den omfatter værker både fra folkerepublikken og fra Taiwan, plus enkelte vestlige. Den fylder mere end 50 sider og giver et kort resumé af hvert skrift, hvilket er utrolig brugervenligt. Det drejer sig om kinesiske værker fra slutningen af 1980'erne og begyndelsen af 90'erne, altså nye værker der nu er gjort tilgængelige for vestlige forskere. Hovedvægten er lagt på udgivelser med nye synsvinkler og/eller teoretiske værker.

Hensigten med bogen har været at gøre kinesisk kvindeforskning tilgængelig for et vestligt publikum, og for den interesserede er den et særdeles nyttigt redskab.

Anne-Lise Walsted

Camouflerede, illegale tryk

Heinz Gittig: Bibliographie der Tarnschriften 1933 bis 1945, K.G. Saur, München 1996, XXIV, 260 s., DM 248.-, ISBN 3-598-11224-6

Modstandskampen mod nazismen fik efter 1933 nye former betinget af at nazisternes nu havde magten. Blandt disse former var udbredelsen af illegale udgivelser, som i en del tilfælde blev camoufleret bag legale tryksager, dvs. omslag og titelblad var legale bøger, reklametryksager, kioskhefter, filmprogrammer osv., mens det øvrige indhold bestod af politiske skrifter udgivet af de forbudte arbejderorganisationer. Flere af disse camouflerede tryk var nemt gennemskuelige fordi de var trykt på det såkaldte bibel-papir og havde et neutralt hvidt omslag eller lignende, men de fleste var godt camouflerede. Metoden blev også brugt i Danmark under besættelsen f.eks. af DKP og af Arne Sørensen i den af ham udgivne "Haandbog i Oversvømmelser" (som lidt mærkeligt også findes i denne bibliografi, nr. 981). Andre af disse tryk blev f.eks. udarbejdet af tyske emigranter i Danmark til tyske turister, f.eks. "Besuchen Sie Den zoologischen Garten ved Roskildevej", nr. 573 og tilsvarende nr. 649-651, 718, 851 og 1018 – kun den første af disse findes i et dansk bibliotek, selv om den sidste endda er på dansk). I bibliografien anføres bestanden i Det Kongelige Bibliotek og Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv, ialt ca. 110 forskellige numre af de 1022 re-

gistrerede numre. Der er fejl i registreringen af den "danske bestand", men det berører ikke de numre, der kun findes i Danmark.

Bibliografien er en udvidet nyudgave af Gittigs "Illegale antifascistische Tarnschriften 1933 bis 1945", Leipzig 1972; Gittig havde dengang opsporet 585 af disse tryk. Den store udvidelse har delvis sin årsag i, at de østrigske tryk er blevet optaget i bibliografien. Den gamle udgave er imidlertid fortsat vigtig, fordi den indeholder en knap 100 s. lang indledning om skrifternes betydning, fremstilling, transport og udbredelse, mens den nye udgave kun indeholder få siders indledning til det bibliografiske materiale. Forskningen må have tilvejebragt nyt materiale, så et simpelt genoptryk ville ikke have været berettiget, men det er beklageligt, at der her kun findes kortfattede oplysninger og litteraturhenvisninger. Men selve bibliografien – de par småfejl betyder ikke så meget – er et fremragende hjælpemiddel med en klar opstilling og gode, omfattende registre. Hermed er muligheden givet for at undersøge det materiale de tyske illegale havde at arbejde med.

Adskillige af skrifterne blev fremstillet i Danmark på DKPs trykkeri, men det er endnu ikke klart, hvilke det drejer sig om. Den overvejende del af trykkene er forøvrigt udgivet af det tyske kommunistiske parti, forskellige socialdemokratiske grupper har dog udgivet ganske mange og endelig har mindre grupper i arbejderbevægelsen udgivet enkelte – her er der i hvert fald en fejl, idet et skrift fra den kommunistiske opposition er blevet opført under KPD (nr.174). Teknikken blev også brugt af nogle af de

borgerlige modstandsorganisationer. Langt de fleste tekster er politiske, men f.eks. i 1943-44 blev der udsendt adskillige tryk med vejledning til simulering af sygdomme for at undgå krigstjeneste.

Bestandsregistreringen omfatter 29 biblioteker og arkiver i Skandinavien, Schweiz, Østrig, England, Nederlandene og Tyskland. Langt de fleste findes i Berlin i Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR. Bibliografien gør det muligt at arbejde med disse udgivelser, og det annonceres, at forlaget vil udgive en mikrofilm-udgave af alle tryk (s. XIX). Det vil være en betydelig hjælp, idet der tidligere kun er udgivet genoptryk af nogle få i DDR.

Gerd Callesen

Arbejdererindring

Ella Jensen: Et liv indenfor tobakken – Beretninger fra det 20. århundrede – Tilrettelæggelse af dette skrift: Anette Eklund Hansen, Arbejdermuseet og ABA, København 1995, 118 s., kr. 125.- ISBN 87 886 2612 1

Her er en erindring, som lægger sig tæt op af de traditionelle erindringer fra fagbevægelsens folk. Det umiddelbart mest spændende og vedkommende er de afsnit, hvor Ella Jensen fortæller om sin barndom og de første arbejdslivserfaringer. Den øvrige del af bogen, som handler om det faglige og politiske engagement, står noget i skyggen af første del, den gode sag til trods. En hel del af Ella Jensens artikler, indlæg osv. er genoptrykt i bogen, så man her får et samlet billede af hendes

virke for forbedring af kvindernes forhold på arbejdsmarkedet. Det er en nøgtern og sober dokumentation af et fagligt kvindeliv i midten af dette århundrede.

Anne-Lise Walsted

Arbejderbevægelsen og besættelsesmagten

Antti Kujala: Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905 [Ruslands regering og Finlands arbejderbevægelse 1899-1905], Historiallisia Tutkimuksia 194, Finska Historiska Samfundet, Helsingfors 1995, 460 s., ISBN 951-710-024-8

I marts 1991 bragte Helsingforsavisen *Hufvudstadsbladet* en kronik om Danmarks stilling i forhold til dets store nabo og med den pointe at balancen mellem Tyskland og de øvrige stormagter er et livsvilkår for Danmark. Præcis samme dato bragte *Berlingske Tidende* en kronik om Finlands stilling til den store nabo. Deri blev det fastslået at balancen mellem Rusland og Tyskland er et livsvilkår for Finland.

Denne balance blev alvorligt forstyrret ved Tysklands flådeoprustning i 1890'erne, og endnu mere da den russiske Østersøflåde gik til bunds i Tsushimastrædet i den russisk-japanske krig i maj 1905. Disse to begivenheder har sat grænser for Antti Kujalas afhandling i serien "Historiske forskningsresultater" fra Finlands Historiske Samfund. Ved den tyske flådeoprustning under Wilhelm II kom Tyskland til at udgøre en stigende trussel mod Det russiske Rige; det nødvendiggjorde en stærkere militær kontrol med alle dele af tsarimperiet, også Finland. Dets autonomi fra 1809 udgjorde i sig selv

en trussel mod imperiet og især mod Sankt Petersburg. Den russiske hærledelse måtte derfor forlange sådanne indskrænkninger i Finlands autonome status som bidrog til at styrke det imperiale forsvar.

Det vigtigste angreb mod autonomien blev sat ind med tsar Nikolaj II's "februarmanifest" 1899. Et halvt år senere stiftedes Finlands Arbejderparti, eller m.a.o.: Finlands arbejdere organiserede sig i en bevægelse.

De borgerlige delte sig – præcis som i Danmark efter 9. april 1940 – i tilhængere af en eftergivenhedspolitisk linie og tilhængere af passiv modstand. De russiske myndigheder, altså besættelsesmagten, måtte især rette deres opmærksomhed mod dem der åbent erklærede deres modstand. I første omgang var der ingen særlig anledning til at lægge mærke til nogen arbejderbevægelse; de finlandske embedsmænd lagde langt større iver for dagen end det russiske hemmelige politi, ohraanaen. Tværtimod kunne de russiske myndigheder se en vis nytte af en intern opposition og gøre brug af den mod dem der gik til forsvar for Finlands rettigheder.

I arbejderbevægelsen var der kræfter der enten sluttede sig til eftergivenhedspolitikken eller så en taktisk fordel ved at undlade at udfordre besættelsesmagten. Men det store flertal i arbejderbefolkningen og blandt partiets tillidsfolk deltog i modstandsfronten, og da der opstod en aktiv modstandsbevægelse, var "arbejderaktivisterne" en vigtig del af den.

Derfor var det en umulighed at komme uden om arbejderbevægelsens krav om demokrati i 1905, da tsardømmet blev tvunget til at give noget af magten

fra sig. Antti Kujala mener direkte at kunne konkludere at det var socialdemokratiets indsats der i 1905 sikrede at Finlands autonomi blev genoprettet og landet tog et stort skridt i retning af demokratiske tilstande.

Hans undersøgelse er præget af stor grundighed. Kildematerialet er endevendt og såvel helheden som detaljerne er behørigt dokumenterede. Det må man undvære i det engelske summary som til gengæld giver et rids af udviklingen og et sammendrag af slutningen. Med Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905 har Kujala ydet et vigtigt bidrag til udryddelsen af de mange myter der efter indbyrdeskrigen i 1918 opstod især udenfor, men også internt om Finlands gamle arbejderbevægelse. Det er i sammenhæng med arbejderhistorie bogens vægtigste facet.

Søren Sørensen

Klassekamp via seksualpolitik og kvindekamp

Doris H. Linder: Seksualpolitikk og kvinnekamp. Historien om Elise Ottesen-Jensen, Tiden Norsk Forlag, Oslo 1996, 296 s., ISBN 82-10-03972-5
Doris H. Linder: Crusader for Sex Education. Elise Ottesen-Jensen (1886-1973) in Scandinavia and on the International Scene, University Press of America, Lanham 1996, 319 s., ISBN 0-7618-0333-5

■ 1961 skrev Doris H. Linder sin doktorafhandling "Norwegian Reaction to American Foreign Policy. 1918-1939". Siden har

den amerikanske professor i skandinavisk historie udvidet sit felt til også at omhandle kvindehistorie, og hun har nu skrevet en biografi om foregangskvinden inden for prævention og seksualpolitik i Sverige, Elise Ottesen-Jensen.

Lad det være sagt med det samme: Første halvdel af bogen er en fantastisk spændende beretning om et helt utroligt menneske, der viede hele sit liv til oplysning om børnebegrensning og seksuelle spørgsmål. Mens den sidste halvdel, der fortæller om hendes liv, efter at samfundets anerkendelse er opnået, til forveksling ligner et utal af jubilæumsskrifter eller biografier om berømte menneskter, deres deltagelse i internationale konferencer og møde med internationale personligheder. Dette afvikles i en lind strøm, der ikke formår at fænge – helt i modsætning til begyndelsen af bogen, hvor det kun er spændende at læse om Elise Ottesen-Jensens samarbejde med Christian Christensen, hendes beskrivelse af Emma Goldman, der boede hos Jensens på vej væk fra Sovjet-unionen, og mødet med den unge Rudolf Broby-Johansen.

Elise Ottesen-Jensen var født i Norge i 1886. Hendes bedsteforældre på både fars og mors side var præstefolk, og hendes far var ligeledes præst. Moderen fødte 18 børn, hvoraf de seks døde tidligt. Elise Ottesen-Jensen var det næst yngste barn. Bogen fortæller om hendes barndom og opvækst i præstegården på landet. Faderen var aristokratisk anlagt, men datteren blev tidligt interesseret i arbejderklassens usle levevilkår. Moderen var en mester i stille overtalelseskunst, og denne ballast, som hun gav datteren med i livet, blev til stor nytte. Elise Ot-

tesen-Jensen fik lov til at gå i skole i Bergen, og her var det nyeste fag på pigeskolen naturfag, der nu efter en hidsig debut også indbefattede den menneskelige anatomi. Hun fik sin eksamen på de normerede to år med bedste karakter i alle fag – undtagen religion. Ved hjemkomsten til forældrene i præstegården skulle hun konfirmeres og gik til forberedelse hos faderen, men nægtede at lade sig konfirmere. Hun vandt dysten med den faderlige autoritet.

Tre år senere, i 1903, begyndte hun at uddanne sig til tandlæge. Der var tale om "mesterlære". Klinikken lå i Stavanger, og hun måtte tage toget frem og tilbage hver dag. På stationen hjemme i den lille by holdt hun sine første offentlige taler, da hun fortalte nyheder om krisen mellem Norge og Sverige i forbindelse med unionsopløsningen i 1905. Hun fik kontakt med arbejderkvindene i fiskeindustrien i Stavanger og deltog i demonstrationstog for lige valgret, og hun holdt en tale om fremtidens Norge.

En eksplosion på klinikken satte en stopper for Elise Ottesen-Jensens aktive liv i en tid: Hun mistede en finger og flere led på andre fingre. Efter et stykke tid begyndte hun forfra på en uddannelse, denne gang på Kristiania Handelsgymnasium. Familien blev nær ramt af en skandale, da den yngste datter blev gravid uden at være gift. Faderen tog affære, sendte pigen til Danmark for at føde og bortadoptere barnet og bestak barnets far til tavshed med en cykel. Synderinden blev i Danmark, levede et ulykkeligt liv som ud-stødt af familien og endte på et sindssygehospital. Det lykkedes faderen at holde affæren skjult for alle uden for familien, men hændelsen fik

storesøsteren Elise til at tage endelig stilling til faderens hykleri og finde sit eget ståsted. Hun var parat til at kaste sig ud i kampen for bedring af kvindernes kår – og især arbejderkvindernes.

Hun flyttede hjemmefra og ernærede sig først som sekretær, men blev ved et tilfælde – eller på grund af sin sociale indignation – journalist ved et lokalblad. Hun blev i journalisterhvervet i 25 år og for frem med en imponerende energi og et aldrig svigtende engagement for de svage i samfundet. I februar 1915, under 1. Verdenskrig, mødte hun den svenske anarkist og pacifist Albert Jensen. Han var på foredragsturné i Norge og hævdede blandt andet, at arbejderklassens kvinder var bedre tjent med en ny, social orden, hvor fattigdom ikke eksisterede end at blive beskyttet af militæret. Det var som talt ud af Elise Ottesen-Jensens hjerte. De tog på ferie sammen til Danmark og flyttede senere sammen i et samvittighedsægteskab. Han var separeret fra sin første kone og fik først mange år senere råd til at blive skilt. Han og Elise Ottesen-Jensen blev gift, primært for at hun kunne blive statsborger i Sverige, hvor de da boede. Senere blev de også skilt.

Hun fortsatte sin journalistiske karriere med at skrive i anarkisternes blade i Sverige, og efterhånden blev hun også seksualoplyser. Det var ud fra den betragtning, som byggede på selvsyn fra mange politiske agitationsmøder, at de mange uønskede børn var en stor ulykke og hindring for et bedre liv for arbejderne. Hun drog rundt i Sverige og holdt foredrag efterfulgt af enkeltkonsultationer, hvor hun underviste den enkelte kvinde i brugen af pessar.

Hun var hoveddrivkraften i stiftelsen af Riksförbundet för Sexuell Upplysning i 1933. RSFU arbejdede for – og opnåede – i løbet af de næste 20 år at få gennemført seksualoplysning på alle trin i uddannelsessystemet, fra folkeskole til universitet, at oprette klinikker over hele landet med rådgivning og oplysning om alle spørgsmål på seksualitetens område, at gøre præventionsmidler gratis tilgængelige for alle, som havde behov for det, at legalisere abort og sterilisering på socialt, medicinsk og biologisk grundlag, at revidere eksisterende love for at bringe dem i overensstemmelse med den nyeste forskning af seksuel adfærd og at fremme socialøkonomiske reformer for at gøre det enklere at formidle og gennemføre den sexologiske forsknings resultater.

Det var en imponerende målsætning, men der opnåedes tilsvarende imponerende resultater. Elise Ottesen-Jensen var anarkist af overbevisning, men forstod at samarbejde med alle og overtale andre med slående argumenter, kombineret med afbøjning og kompromis i det rette øjeblik. Alle kendte hendes meninger og vidste hvor hun stod, men anerkendte hendes enestående arbejde for det svenske folk. Da tiden var moden, forstod hun at indgå samarbejde med den socialdemokratiske regering. Hun holdt et utal af foredrag for alle lige fra de yngste klasser i folkeskolen til værnepligtige i hæren og praktiserende læger.

For den, der er interesseret i seksualpolitiske spørgsmål på globalt, organisatorisk plan er sidste halvdel af bogen sikkert af interesse, omend man nok ville gå til andre kilder end lige netop denne bog, hvis man skulle have

et overblik over udviklingen. Her virker den kronologiske gennemgang af hovedpersonens liv som en "pligt-dans" med opremsning af rejser, konferencer og møder med betydningsfulde mennesker. For den almindelige læser er første del af bogen umiddelbart spændende, fordi den rummer de overvejelser, der lå bag Elise Ottesen-Jensens frontale angreb på arbejderbefolkningens manglende kendskab til prævention og deres egen krop som vejen frem for kvindernes mulighed for et værdigt liv. Og hendes seje kamp for at nå sine mål.

Den amerikanske udgave adskiller sig positivt fra den norske ved at have et videnskabeligt apparat i noteform.

Anne-Lise Walsted

Arbejder og fabrikshistorie

Peter Scholliers: Wages, Manufacturers and Workers in the Nineteenth-Century Factory: The Voortman Cotton Mill in Ghent, Berg, Oxford 1996, 256 s., £ 34.95, ISBN 1 85973 093 0

Peter Scholliers kombinerer i sin bog lokalhistorie med erhvervs- og arbejderhistorie til en sjælden velfungerende enhed. Arbejder- og virksomhedshistorie er to sider af samme sag, men alligevel er de oftest blevet behandlet som adskilte emner. Den tradition har sit udspring i antagonismen mellem arbejde og kapital. Med den i baghovedet er på den ene side arbejderhistorie, på den anden side erhvervshistorie eller business history blevet opdyrket hver for sig. Den udvikling har givetvis været nødvendig og vil nok fortsat have

betydning, men sammenkædningen af de to emneområder trænger sig på med nye synsvinkler og forståelsesmåder.

Arbejderhistorien fik her i landet en ny videnskabelig opblomstring fra slutningen af 1960'erne (se G. Callesen m.fl.: Fremad og aldrig glemme, SFAH 1981). Anderledes med erhvervshistorie. Disciplinen business history har længe været etableret som selvstændigt forskningsområde med egne tidsskrifter m.m. i den angelsaksiske verden, mens den her til lands traditionelt har taget form af jubilæumsskrifter. Som sådan har den været dyrket af både læg og lærd. Som videnskabelig disciplin har moderne erhvervshistorie – bortset fra Erhvervshistorisk Årbog – indtaget en nærmest perifer plads. Foretagershistorie har været dyrket med skikkelser som C.F. Tietgen og H.N. Andersen i centrum.

Industriel arkæologi er, ligeledes med udenlandske forbilleder, blevet søgt opdyrket i Danmark, bl.a. i projektet Industrialismens Bygninger og Boliger. Sammenkædningen af arbejder- og fabrikshistorie er derimod sjælden. Nationalmuseets udstilling Mennesket og Maskinen i 1980 og de dertil knyttede publikationer forblev en enlig svale.

Den foreliggende bog er bygget over 5 hovedafsnit: om Ghent og bomuldsindustrien; om fabrikken Voortman; om kvinder, mænd og ungarbejdere på Voortman; om løn som produktionsomkostning og om løn som indkomst.

Byen Ghent blev i 1790'erne et centrum for bomuldsindustrien og dermed et centrum for den belgiske arbejderklasse. Forfatteren ser den lokale historie i sammenhæng med områdets – med bomuldsindustrien i Nord-

frankrig – og med den internationale bomuldsindustri. Bomuldsfabrikanterne koncentrerede sig om masseproduktion af billige varer, der blev solgt på beskyttede markeder i Frankrig og Holland. Den billige masseproduktion viste sig at være sårbar, da det franske og hollandske marked brød sammen i 1815 og 1830. Bomuldsfabrikanterne overvandt krisen ved investering i ny teknologi og ny arbejdsdeling.

Fra lokalhistorien bevæger forfatteren sig ind i en virksomhed i Ghent, Voortman-fabrikken, for at undersøge om den var typisk eller ej for bomuldsindustrien i Ghent. Voortman er valgt på grund af et righoldigt kilde-materiale både i form af tidligere fremstillinger og i form af fortegnelser over arbejdere og lønninger m.m..

Scholliers finder, at Voortman var atypisk i sin lønpolitik. Undersøgelsen af lønnen som produktionsomkostning og som indkomst udgør tyngdepunktet i undersøgelsen. Forfatteren når frem til, at Voortmann klarede sig i konkurrencen ved lavtløns-politik. Den gennemføres ved at erstatte faglært arbejdskraft med kvinder og ungarbejdere/børn og ved en udtalt løndifferentiering – time-, dag- og ugeløn, udviklede aflønningsformer, bonus- og bødesystemer, ansættelsespolitik, arbejdstid og rent og skært bedrageri fra virksomhedens side med opgørelser over arbejdstid.

Hvor andre virksomheder i Ghents bomuldsindustri klarede sig ved at flytte produktionen uden for byen til billig og rigelig landlig arbejdskraft, fastholdt Voortman produktionen i Ghent ved at implementere ovennævnte foranstaltninger.

Det skete i det store og hele uden konflikter. Fabrikken lukkede i en periode. Det medførte ikke tab for ejerne – tværtimod. Da den åbnede igen, var faglærte arbejdere blevet udskiftet med kvinder og unge ennesker/børn. Det betød, at fagforeninger ikke fik noget sikkert fodfæste på Voortman-fabrikken. De nye arbejdere havde ingen tradition for organisering. Deres tilknytning til arbejdsmarkedet var perifer og deres ansættelse på Voortman var forholdsvis kortvarig. Et resultat af lavtløspolitikken var en høj og konstant udskiftning af arbejdskraft.

Forfatteren forsøger at se på familien frem for på den enkelte arbejder ved vurderingen af lønindkomsten. Det konstateres, at leveomkostningerne nødvendigvis kvinders og børns arbejde som supplement til og/eller erstatning for mandens.

Lavtløspolitikken på Voortman tvang så at sig hele familien ud på arbejdsmarkedet. Voortman rekrutterede i høj grad arbejdskraft gennem de ansattes familie- og bekendtskabskreds. Arbejderne forsynede selv fabrikken med arbejdskraft. Lavtløspolitikken på Voortman indvirkede direkte på arbejdernes levevilkår. I perioden 1830-1850'erne faldt levestandarden markant for Voortmans arbejdere. Det gentog sig 50 år senere.

I det omfang arbejdernes levestandard generelt blev forbedret i perioden 1830'erne til 1910'erne var det et resultat af faldende detailpriser på især brød, længere arbejdstid og kvinders og børns stigende inddragelse på arbejdsmarkedet.

De lønstigninger, der forekom, var resultat af øget produktivitet, situationen på arbejdsmarkedet og vellykkede strejker – i den

rækkefølge.

Forfatteren er opmærksom på, at fokus'et på familien rummer mange faldgruber, først og fremmest den at kildematerialet relaterer sig til individer. Rekonstruktionen af familiens indkomst må sammenstykkes af data hentet forskellige steder og opgjort på forskellig måde.

Trods usikkerheden virker argumentationen overbevisende, og sammenstillingen af virksomheds- og arbejderhistorie er ny og spændende. Det er mere arbejderklassens end arbejderbevægelsens historie, og fremstillingen kan ikke nødvendigvis gælde for modelstudie, men nybrydende er den.

Søren Federspiel

Arbejdsmænd på Røndeegnen – og deres fagforening

Rita Vinding: Arbejdsmænd på Røndeegnen – og deres fagforening, SID, Rønde 1996, 142 s., ISBN 87-986101-0-4.

I 1918 blev der i den nuværende storkommune Rønde på Djursland stiftet tre lokale fagforeninger for landarbejdere og arbejdsmænd. Efter kongresbeslutning i 1970 blev de sammenlagt til Dansk Arbejdsmands Forbund, nu SID, Rønde afdeling.

Bogens forfatter, Rita Vinding, skriver i forordet, at bogens formål har været at udforske en hidtil ubeskrevet del af lokalhistorien og dermed gøre den lokale arbejderbevægelses historie tilgængelig for alle. Udgangspunktet var at beskrive den lokale SID afdelings historie, men bogen blev samtidig også historien om lokalområdets landarbejdere og arbejdsmænd. Forfatterens

kildemateriale baserer sig på protokoller, fagblade, aviser og statistisk materiale, samt flere interviews med folk, som bidrager med deres erindringer om emnet.

Bogen er opdelt i 6 kronologiske kapitler. Mest plads bliver der brugt på selve fagforeningens start perioden 1918-1920. Sammenlignet med købstæderne, kom fagbevægelsen sent ud på landet. Oprettelsen af fagforeningerne i Røndeområdet omkring 1918 tilskrives forfatteren de sociale og økonomiske forhold på den tid. Først og fremmest udhulingen af reallønnen og en høj arbejdsløshed. Da det meste af arbejdet på landet var sæsonarbejde, var der stor risiko for arbejdsløshed. Landarbejderforbundet i Danmark havde netop året før oprettet sin statsanerkendte arbejdsløshedskasse. Det kunne mærkes på medlemstallet, som i 1917 var på 4.200 og i 1918 steg til 30.000! De tre lokale fagforeninger blev stiftet omkring egnens største arbejdspladser: Tørvemoser, teglværk og to store godser, Møllerup og Kalø Gods. Det var ingen nem sag på Djursland at skaffe bedre løn- og arbejdsvilkår, for fagbevægelsen mødte stor modstand fra landbrug og arbejdsgiverside.

Medlemstallet i de 3 nystiftede fagforeninger var i 1918 på 44 medlemmer. Heraf havde Landarbejderforbundet i Rønde de 11 medlemmer, men allerede året efter var der 70 medlemmer. Det skyldtes bl.a. Kalø gods, og godset fik da også en fremtrædende plads i den nye forenings arbejde. Landarbejderne på godset var enten de faste arbejdere, som boede i godsets huse eller de løse arbejdere, polakker og lokale daglejere.

Polakkerne kunne siden 1914

blive medlem af Landarbejderforbundet, men da de fik lavere løn, blev de af danske landarbejdere betragtet som løntrykkere. I 1919 fik Landarbejderforbundet overenskomst med Arbejdsgiverforeningen for Land- og Skovbrug. Arbejdersiden fortolkede den således, at man uanset nationalitet skulle have samme løn og fik medhold heri ved Voldgiftsretten.

Bogen beskriver på en levende måde datidens arbejdsforhold og knytter dem sammen med de faglige og lønmæssige problemer, der har været inden for arbejdsområder som landarbejde, tørvefabrikation, skovarbejde, stenslagning og vejarbejde. Og der er også en erindring fra symbolet på SID, "Jens Vejmand", en erindring i bogen om stenslagning i 1930'erne af Sigvald Jensen.

Fagbevægelsens lokale smertebarn blev Kalø Gods. Modsetningerne mellem arbejdere og gods spidsede til gennem 1920'erne og i 1931 tvang godset sine arbejdere til at underskrive en kontrakt, som også indebar forbud mod at være medlem af fagforeningen. Bogen bringer en erindring fra en landarbejderkone, som fortæller om disse forhold og hendes liv på Kalø Gods i årene 1925-1931 og hendes oplevelse af, at hun og hendes mand måtte rejse, da han ikke ville fraskrive sig medlemskabet af fagforeningen. Eller som Landarbejderforbundets formand sagde ved et møde i Rønede

i 1931: "For at komme civilisationen nærmere på Kalø." Sagen endte med, at 7 af godsets faste folk måtte rejse fra arbejdsplads og bolig pr. 1. maj 1931. Men godset havde ingen problemer med at få nye, uorganiserede folk. Rita Vinding har gennemgået kilder for at se på de faktorer, der bevirkede godsets stejle holdning. Hun tilskriver det en ny godsledelse, som først og fremmest ønskede at holde udgifterne nede og overskuddet oppe. Det betød ikke noget for den, at landarbejdernes frihedsrettigheder samtidig blev krænket. Og landbrugskrisen spillede også ind. Smør- og flæskepriser faldt og mange landbrug gik på tvangsauktion. En erindring i bogen fortæller, at det skete at lokale bønder ikke kunne sælge deres smågrise på det nærliggende marked og i stedet for at tage dem med hjem, slap de dem løs på vejen hjem.

De faglige problemer på Kalø Gods blev endeligt løst efter 2. verdenskrig, for godset var tysk ejet og blev efter befrielsen konfiskeret af staten. Med den nye "ejer" blev arbejds- og lønmæssige problemer løst tilfredsstillende for begge parter.

Bogen lægger vægten på tiden før 2. verdenskrig. Men perioden efter er også omtalt. Der er afsnit om ferie og feriepenge, skov- og landbrugsarbejde. Og lidt om Tirstrup Flyveplads, som blev anlagt af tyskerne under krigen og som nu er lufthavn for Århusområdet. Også historien

om de lokale afdelinger af SID føres op til i dag, fra Dansk Arbejdsmandsforbund fik sit eget hus i Rønede i 1951, over sammenlægningen i 1970 til 1996 hvor afdelingen har 560 medlemmer, hvoraf 1/3 del er kvinder.

Undertegnede synes at Rita Vinding har skrevet en interessant og god bog. De forskellige erindringer binder fagforeningernes udvikling sammen og underbygger det historiske kildemateriale. Det er klart at interessen for bogen vil være størst i lokalområdet. Men bogen kan også bringe læsere fra andre steder i landet viden om samspillet mellem fagforening og landsbysamfund igennem 75 år og erindringerne giver gode oplysninger om folks egne oplevelser af deres livs- og arbejdsforhold dengang.

Et par enkelte kritiske bemærkninger. Efter min mening bringes for mange gengivelser i bogen fra fagblade, protokoller, aviser o.l., som jeg finder er uden interesse for bogens læsere. Så hellere en sjov annonce fra en af datidens forretninger eller noget lignende. Ved bogens layout har man fået alt for lidt ud af det gode billedmateriale, som der bringes. Det virker for tilfældigt placeret og ville ved bedre tilrettelæggelse have givet et bedre samspil mellem bogens tekst- og billedside. Et par billeder fra de i bogen omtalte lokaliteter og landsbyer, ville også gøre bogen mere nærværende for læsere, som intet kendskab har til lokal-

området.

Til sidst et tillykke med Arbejderhistorieprisen 1996, som Rita Vinding har fået med baggrund i denne bog.

John Juhler Hansen

Historisch-Kritisches Wörterbuch des Marxismus

I "Arbejderhistorie" 1/96 blev denne ordbogs to første bind anmeldt, og det blev understreget, at den er "vel værd at kende ikke alene for dem, der stadig betragter marxismen som et afgørende redskab for omverdenstolkning, men også for dem, der betragter den som et historisk tilbagelagt stadium". Det har nu vist sig, at denne vurdering ikke deles af *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, som vel svarer til et af forskningsrådene her i landet, idet det er blevet afvist at støtte udgivelsen økonomisk. Universiteternes økonomiske krise har medført, at også de omkostninger, som hidtil kunne klares via universitetsinstituttet (kopier, porto etc.) må betales selvstændigt. Det sidste er sikkert ikke en ringe omkostning med henved 600 medarbejdere fordelt over en stor del af verden. Selvfølgelig er det lidt meget forlangt, at en revolutionær udgivelse skal finansieres af statslige midler, men her drejer det sig mere om en videnskabelig udgivelse, som måske også kan bruges af politisk handlende. Men også et sådant foretagende har ikke kunnet opnå støtte fra statslig side. Der kan imidlertid ikke herske tvivl om udgivelsens diskuterende historisk-kritiske og videnskabelige grundlag.

Diskussionen viser sig blandt andet i, at opslagsordenes antal efter de to første binds udgivelse er øget til ca. 1400, især i forbindelse med at projektets internati-

onale dimension er blevet udvidet - også en stor del af medarbejderne er ikke tysktalende. Udgivelsen bliver i stigende grad et internationalt projekt på tysk - men i en canadisk anmeldelse hævdes det, at også folk med et bare elementært kendskab til tysk vil kunne få noget ud af et emne, de har beskæftiget sig med.

Ordbogens økonomiske problemer har betydet, at udgivelsestakten er ændret: fremover vil der kun kunne udkomme et bind om året, og da bindtallet foreløbig er sat til 12, vil værket først være afsluttet engang i næste årti (bind tre er planlagt til 1997). Samtidig er ordbogen åbenbart en succes, bind 1 har kun to år efter udgivelsen måttet genoptrykkes. Men dermed er den fortsatte udgivelse ikke sikret, og der er derfor oprettet en støtteforening "Institut for kritisk teori" (INKRIT), som modtager større og mindre bidrag på kontr. 17 35 76 84 00 i Bank für Gemeinwirtschaft Berlin (BLZ 100 101 11). Yderligere oplysninger kan fås fra udgiveren prof. Dr. W.F. Haug, Institut für Philosophie, FU Berlin, Habelschwerdter Allee 30, D - 14195 Berlin, fax 0049 30 803 39 84, E-mail: WF.Haug@glasnost.de.

En anden og vel bedre mulighed er at abonnere på værket til DM 98.- pr. bind (normalpris DM 129.-) hos Argument Verlag, Reichenberger Str. 150, D-10999 Berlin, fax 0049 30 611 42 70.

I et festskrift til W.F. Haug i anledning af hans 60-års-dag findes bl.a. en liste over de nuværende opslagsord, anmeldelser af de foreliggende bind, et eksempel på et opslag (Revolution) med dertil hørende redaktio-

nel diskussion og forskellige indlæg vedrørende ordbogen og dens grundlag, specielt Michael Krätke's "Marxismus als Sozialwissenschaft" (s. 69-122) er værd at nævne: *Materialien zum Historisch-Kritischen Wörterbuch des Marxismus*, udg. af Frigga Haug og Michael Krätke, Argument-Verlag, Hamburg 1996, ISBN 3-88619-396-9.

Gerd Callesen

Demokratisk historieskrivning i Slesvig-Holsten

Årbogen *Demokratische Geschichte. Jahrbuch zur Arbeiterbewegung und Demokratie in Schleswig-Holstein* udkom i december 1996 med sit 10. bind. Der er god grund til at ønske årbogen og udgiveren til lykke med dette jubilæum. Udgiveren er en socialdemokratisk voksenuddannelsesorganisation, og den historiske bevidstløshed har hærgnet det tyske socialdemokrati endnu stærkere end det danske. Hertil kommer, at konkurrencen med DDR om arbejderhistorieskrivningen er ophørt, de offentlige tilskud derfor er forsvundet, og det i det hele taget er blevet ufashionabelt at beskæftige sig med arbejderhistorie. Men årbogen har i modsætning til andre tidsskrifter kunnet overleve uden at miste identitet.

Det er værd at holde øje med årbogen, ikke kun fordi den naturligvis fra helstatens tid har berøringspunkter til dansk historie, men i lige så høj grad fordi landsdelens økonomiske og industrielle struktur har betydet, at udviklingen i Slesvig-Holsten på mange måder minder om den danske. Jubilæumsbindet peger dog i flere artikler på, at udvik-

lingen naturligvis ikke er identisk.

Som årbogens undertitel antyder beskæftiger den sig ikke kun med arbejderhistorie, men i høj grad også med socialhistoriske emner og emner, der går tilbage til tiden før arbejderbevægelsen opstod i forrige århundrede. I dette bind er der således bidrag om mandlige hekse, om sigøjnere og om børnearbejde i Slesvig-Holsten i det 19. og 20. århundrede, der sikkert vil kunne bruges til komparationer. Ole Stender-Petersen undersøger et emne, der ligger på grænsen for socialhistorie og demokratisk historie, nemlig "Sultendes protester i Flensborg 1795" (s. 23-33). Han fører i denne artikel linjen videre frem fra en artikel i "Historie" 1993. Andre artikler handler om lokale kommunister især på vestkysten, om pacifister og om forskellige problemer i forbindelse med nazismen. Endelig indeholder årbogen en del anmeldelser.

Gerd Callesen

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

I "Arbejderhistorie" 42/1994 præsenterede Margit Nielsen udførligt den ungarske årbog om *international arbejderbevægelses historie* med udgangspunkt i 1993-årgangen. Fra 1994 fik årbogen en international redaktionskomité og fra 1995 et internationalt tillæg på engelsk og tysk – årbogen bliver dermed mere tilgængelig også for andre. Det er ærgerligt, at årbogens omfattende materiale om arbejderbevægelsen i mange lande ikke som helhed er tilgængelig på de store sprog. Det ville være en opgave for *Socialistisk Internationale* eller andre internationale

arbejderorganisationer at oversætte hele årbogen til de store sprog. Dens værdi som opslagsbog er, så vidt det kan skønnes, enestående og dens tema-bidrag er relevante. I 1994 behandlede således "Oktoberhændelserne i Rusland 1993", i 1995 var Friedrich Engels et naturligt emne, mens 1996-årbogen havde artikler i anledning af Pariserkommunens 125. år og II. Internationales kongres i London 1896, bindet for 1997 beskæftiger sig bl.a. med forhistorien for Det kommunistiske Manifest.

Årbogen har i de seneste år gange indeholdt mange originalbidrag fra udviklingen i det østlige Europa – ikke kun i dag men også historisk – bl.a. om Bosnien-Herzegowina. Men også hvor det drejer sig om genoptryk har redaktionen formået at finde frem til relevante tekster og den samlede præsentation af bidragene giver dem en betydelig større informationsværdi end de ville have haft hver for sig.

Det internationale tillæg havde i 1995 bidrag af bl.a. István Mészáros om den unge Engels' betydning og Gerd Callesen om den danske arbejderhistorieskrivning, i 1996 af Karsten Rudolph og Peter Glotz om SPDs kongres 1995 og en artikel af Pierre Broué om trotskismen og arbejderklassen. I 1997-bindet er der f.eks. et bidrag af Brigitte Studer om magtstrukturerne i Komintern med den schweiziske kommunisme som eksempel. Philip Rawlinson har bidraget med en artikel om det engelske KP's tidlige år (Rawlinson har i tidligere tillæg bl.a. skrevet om det nepalesiske KP); endvidere findes et bidrag af en engelsk student om Eric Hobsbawm.

Martin Andersen

Dansk arbejderbevægelses idrætskultur i mellemkrigstiden

Hovedgenstanden for forskningsprojektet er dansk arbejderbevægelses idrætskultur i tiden 1920-1940. Den danske gymnastikbevægelse vil indgå som et vigtigt element i undersøgelsen. Hovedproblemet vil være *at belyse arbejderidrættens rolle i dannelsen af dansk identitet i mellemkrigstiden, idet der vil blive lagt vægt på en sammenligning med dannelsesidealer inden for andre dele af idrætslivet både nationalt og internationalt.*

Det internationalistiske samarbejde formodes at have en væsentlig betydning specielt for arbejdersporten.

Der vil især blive fokuseret på tre sociale forhold: Dannelsen af dansk national identitet i bykulturens arbejderidræt og i landbo-kulturens gymnastikbevægelse – forskelle mellem land og by – samt forholdet til den fremvoksende nazisme i 1930'erne.

Undersøgelsen vil ikke kun bevæge sig på institutions- og ledelsesplanet, men vil forsøge også at kortlægge arbejderidrættens og gymnastikbevægelsens kropskultur i basis. Begreberne danskhed og nationalfølelse vil således blive analyseret både som de fremsættes af idrætsledere og menige idrætsudøvere.

Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger (DGI) har ydet projektet økonomisk støtte for perioden 1. aug. 1996 – 1. aug. 1998.

Bidrag til undersøgelsen i form af kildemateriale vil blive

modtaget med taknemmelighed
*Aage Hoffmann,
Kollemosevej 31 A, 2840 Holte,
tlf. 42 42 53 09*

Syndikalismen svenska og internationala historiska erfarenheter

13. - 14 marts 1998 afholdes en konference med overskriftens emne i Stockholm. Konferencen arrangeres af Ekonomisk-historiska institutionen ved Stockholms universitet i samarbejde med Arbejderbevægelsens biblioteker og arkiver i Skandinavien og Nederlandene. Fem amerikanske, nederlandske og svenske forskere er hovedtalere, men arrangørerne er interesserede i at flere kommentatorer deltager og inviterer til at indsende foreløbig titel og abstrakt til senest 1. sept. 1997. Det er samtidig sidste tilmeldingsdato for deltagelse ivørigt.

Yderligere oplysninger kan fås ved henvendelse til Gerd Callesen, ABA, tlf. 35 36 15 22

Konferencer

Ritualer, myter og symboler

Temaet for dette års Linzerkonference, der afholdes 9.-13. september, er Ritualer, myter og symboler – arbejderbevægelsen mellem religion og folkekultur.

Politiske bevægelser som arbejderbevægelsen er siden den franske revolution trådt i stedet for religionen og har opfundet egne sakrale former, politiske li-

turgier og trossystemer analoge med religionen. Konferencen rejser spørgsmålet, hvilken brug arbejderbevægelsen har gjort af sådanne symbolske repræsentationer af det sociale, såvel indenfor de sækulariserede vestlige samfunds socialdemokratier som i de stalinistiske teokratier i Øst. Spørgsmålet vil blive behandlet gennem en serie af indlæg, der indenfor rammerne af det overordnede tema diskuterer religiøsitetens former (liturgier og ritualer) og dens indhold (fremtidsforestillingerne).

Bidragene fra konferencen forventes publiceret i bogform.

*Kontakt: International Conference of Labour Historians
Wipplinger Straße 8,
A-1010 Wien,
tlf.: 53 436 01 776 eller
53 436 01 788*

Britisk fagbevægelse 1940-1979

Modern Record Centre (Warwick Universitet) afholder 19.-20. september 1997 i samarbejde med Society for the Study of Labour History og Historical Studies in Industrial Relations en konference om den britiske fagbevægelse i perioden 1940-1979. Konferencen finder sted på Warwick Universitet i Coventry og vil bl.a. undersøge fagbevægelsens forhold til regeringer, arbejdsgiverorganisationer, uorganiserede arbejdere, minoritetsgrupper, kvindelige arbejdere samt fagbevægelsens strategier og indflydelse på den økonomiske udvikling.

*Kontakt: Paul Smith,
Centre for Industrial Relations,
Keele University, Staffs,
ST5 5BG, England*

Marxismen på tærsklen til det 20. århundrede

Institut für Marxistische Studien und Forschungen, Frankfurt/M, afholder i dagene 14.-16. marts 1997 en åben videnskabelig konference på universitetet i Hannover, Conti-Hochhaus, Königsworther Platz 1.

Åbningsplenum med diskussion: Marx, Marxismus, sozialistische Bewegung.

Paneldiskussioner:

- Kapitalismus am Ende des 20. Jahrhunderts – sozialökonomische Analysen.
- Klassengesellschaft und Individualisierung.
- Demokratie, Menschenrechte, Sozialismus.
- Hat Klassenbewegung Zukunft? – Gewerkschaften.

Introduktionsforedrag: Vor-denker des Marxismus für das 21. Jahrhundert (Rosa Luxemburg, Bertolt Brecht, Antonio Gramsci, Walter Benjamin, Georg Lukacs, m.fl.).

Hertil mere end 30 workshops om enkelttemaer. Tilmelding og oplysning om billige overnatningsmuligheder m.v. hos arrangøren.

Kontakt: *Marxismus-Tagung, c/o IMSF, Kölner Straße 66, 60327 Frankfurt/M*

Projekter og afhandlinger

ABA har modtaget meddelelse om følgende afhandlinger under udarbejdelse:

Familie og familiepolitik i mellemkrigstiden (evt. op til 1960)

Ph.D.-afhandling

Familiens forandring i forbindelse med opbygning af velfærdsstaten, hvor jeg ser på forskellige parters visioner om og med familien, heriblandt Socialdemokratiet og fagbevægelsen
Forventes afsluttet aug. 1998

Cecilie Banke,

J.M. Thielsvej 1A, 1.,

1961 Frederiksberg C

SPD's sikkerhedspolitik i slutningen af 1970'erne/ starten af 1980'erne

Speciale KU

Beskrivelse og årsagsforklaring på dannelsen af 2 'fløje' i SPD, samt forholdet til fredsbevægelsen

Forventes afsluttet i 1997

Per G. Frisk,

Kvægtorvsvej 1, 4.th.,

1710 København V

Havnestrejken 1982-1983

Speciale i historie, KU

Med udgangspunkt i begivenhederne på Esbjerg havn skabes en redegørelse for og analyse af de danske havnearbejderes strejke fra 6. dec. 1982 til 17. febr. 1983, hvor der for det første

foretages en gennemgang og analyse af selve strejken og dens konsekvenser, og for det andet – med afsæt heri – en kort komparativ analyse af de danske arbejderpartiers faglige politik i første halvdel af 1980'erne.

Forventes afsluttet i foråret 1997

Klaus Erik Hamann Hansen,

Jungfernstieg 80, 2,

D – 24340 Eckernförde

Det danske partisystem under særlig hensyntagen til fagbevægelsens rolle

Magisterafhandling, Universitetet i Kiel

Forventes afsluttet juli 1997

Bernd Meyer,

Eckernförder Str. 317,

D – 24119 Kronshagen

En idé i klemme

(arbejdstitel)

Speciale i historie, Roskilde

Universitets Center

Socialdemokratiets idéhistorie

1900-1996

Forventes afsluttet marts 1996

Kim Nicolajsen,

Oehlenschægersgade 3, 1.,

1663 København V

Dansk markedspolitik 1957-1972

Ph.d.-afhandling, European

University Institute, Firenze.

I afhandlingen skal forbindelsen

mellem dansk velfærdspolitik

og dansk markedspolitik analyseres.

Forventes afsluttet 1999

Morten Rasmussen,

Viale Alessandro Volta 43,

I-50131 Firenze,

tf. 055-50016660

(indtil 1. juli 1997),

Email mras muss @ data-comm.

iu.e.it (indtil 1999)

Børns opvækstvilkår og arbejdets organisering i hus- og landarbejderfamilier sidst i 1800-tallet

– set ud fra familiens kulturelle dimension

Monografi. På ethvert givet tidspunkt i 1800-tallet bestod de fleste familier på land og i by kun af den biologiske kerne: mor-far-og-børn (samtidig med at de fleste gamle fandt husly hos næste generation). Men betyder det, at familierne fungerede som kernefamilier i dag? Ud fra barndoms-erindringer fra Nationalmuseet

(NIHA-erindringerne) vil jeg undersøge landbofamiliernes "indre klima" – eller familiens "kulturelle dimension" i 1800-tallet.

Forventes afsluttet febr. 1999

Hanne Willert,

Sociologisk

institut, Linnésgade 22,

1361 København K,

tlf. 35 32 32 36

Samlinger

Fritz Hüser Institutet

Fritz Hüser overgav i 1973 sin private samling af arbejderlitteratur, tidsskrifter og dokumenter vedrørende arbejderkultur til byen Dortmund. Siden har Fritz Hüser Institutet fortsat arbejdet med at indsamle, udforske og udstille materiale om tysk og udenlandsk arbejderkultur. Som eksempler på interesseområder kan nævnes arbejderpartiers og arbejderbevægelsers sangskatte, arbejderteater, arbejderlitteratur, arbejdernes festformer og arbejderkulturorganisationer på forskellige områder.

Institutet råder over et bibliotek med 34.000 bøger, 1.300 tidsskrifter, 15.000 stykker originalgrafik, plakater, fotos m.m. Herudover findes også arkivalier (bl.a. forfatteres efterladenskaber) og et mediearkiv. Samlingen er åben for offentligheden. Institutet publicerer desuden litteratur om arbejderkultur og udstillingskataloger.

Fritz Hüser-Institut für deutsche und ausländische Arbeiterliteratur, Ostwall 64, 44135 Dortmund, tlf. 0049 231 5023135

Internet

Museum der Arbeit

Det store arbejdermuseum i Hamborg-bydelen Barmbek, Museum der Arbeit, der først forventes at være endeligt udbygget omkring år 2000, åbnede den 6. januar 1997 sin faste udstilling 'An die Arbeit' efter mere end ti års forarbejder. Museet har en omfattende hjemmeside på internettet med beskrivelser af museets koncept og historie, introduktioner til udstillingen og oplysninger om museets aktiviteter. Indgang til siden via byen Hamborgs hjemmeside under kategorierne 'Kultur und Freizeit' og 'Museen'.

<http://www.hamburg.de>

Svensk socialforskning

Institutet för Social Forskning (SOFI) under det samfundsvidenskabelige fakultet på Stockholms Universitet informerer på deres hjemmeside om en række projekter vedrørende arbejdsmarked, velfærds- og socialpolitik, sociale klasser m.v.

Flere af projekterne har et historisk og komparativt perspektiv. Hjemmesiden rummer også en liste over instituttets mere end 400 publikationer.

<http://sofi.sofi.su.se/sofisv.htm>

Arbetets Museum

Beskrivelse af samlingerne på Arbetets Museum i Norrköping og information om museet.

[\[er/Arbetets\]\(#\)](http://www.telemuseum.se/muse-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Arbejderhistoriske institutioner i Finland

Indgangsside med henvisninger til det finske arbejdermuseum, det finske selskab til forskning i arbejderbevægelsens historie og den finske arbejderbevægelses arkiver. Foreløbig rummer siderne kortfattede engelsk- eller svensksprogede introduktioner til institutionerne.

<http://www.uta.fi/~otkike/heritage.html>

Emma Goldman

Det Internationale Institut for Social Historie i Amsterdam, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, og University of California at Berkeley har sammen lavet en hjemmeside for den polsk-amerikanske anarkist og feminist, Emma Goldman. Siden er af høj kvalitet og rummer biografiske og bibliografiske oplysninger, fotografier, indscannede originaldokumenter, udvalgte tekster af Emma Goldman og en virtuel udstilling om hendes liv.

<http://sunsite.berkeley.edu/Goldman>

Amerikansk arbejderhistorie

Illinois Labor History Society har en hjemmeside på internettet. Siden rummer korte beskrivelser af udvalgte episoder fra den amerikanske arbejderbevægelses historie med hovedvægten lagt på begivenheder i Illinois.

<http://www.kentlaw.edu/ilhs>

Udstillinger

Rød og hvid

Arbejdsmuseet har fra Revolutionsmuseet i Moskva lånt en enestående samling plakater fra den russiske borgerkrig, som vises på udstillingen *Rød og hvid*. Plakater fra den russiske borgerkrig.

Halvdelen af plakaterne stammer fra Revolutionsmuseets hemmelige arkiv. Her lå de plakater fra borgerkrigen, som de hvide havde sat op i de områder, de kontrollerede – og en enkelt rød plakat, der forestiller en soldat fra den røde hær med Trotskij's ansigtstræk på vagt overfor truslen fra Sovjets nabolande mod vest, Polen, Letland, Estland og Finland. Under billedet er optrykt et citat fra en af hans taler. Plakaten blev forbudt i 1929, efter at Trotskij var faldet i unåde hos Stalin. Derefter blev den anbragt i det hemmelige arkiv og kom først frem igen efter Glasnost sammen med de øvrige forbudte plakater.

Udstillingen vises fra 1.3 til 1.9 1997.

Arbejdsmuseet,
Rømersgade 22,
1362 København K,
tlf. 33 13 01 52

“Vær på vagt!” Plakat af den berømte kunstner Dmitri Moor (1883-1946). Plakaten fra 1920-21 viser en soldat fra den røde hær på vagt over for truslen fra nabolandene mod vest.

A-pressen 125 år

Udstillingen om den socialdemokratiske presses historie, ‘Du være den Fattiges Værner’, der tidligere har været vist på Danmarks Grafiske Museum/Dansk

Pressemuseum i Odense, kan fra den 4.3 til 1.6 ses på Bogtrykmuseet i Esbjerg. Udstillingen gennemgår ved hjælp af gamle aviser, malerier, buste, fotos og en lang række andre genstande

A-pressens historie fra 1871 til i dag.

Esbjerg Museum, Bogtrykmuseet, Borgergade 6, 6700 Esbjerg, tlf. 75 12 78 11

Archiv für Sozialgeschichte

Nr.36, 1996: Gerhard Schildt: "Die Landarbeiter im 19. Jahrhundert – eine unvollendete Klasse" (s.1-26); Robert von Friedeburg: "Heimgewerbliche Verflechtung, Wanderarbeit und Parzellenbesitz in der ländlichen Gesellschaft des Kaiserreiches" (s.27-50); Ilona Buchsteiner: "Wirtschaftlicher und sozialer Wandel in ostdeutschen Gutswirtschaften vor 1914" (s.85-109); René Del Fabbro: "Ländliche Gesellschaft und Auswanderung im liberalen Italien" (s.175-203); Philipp Heldmann: "Das 'Wirtschaftswunder' in Westdeutschland" (s.323-344).

Argument

Nr.217, 1996's tema er: "Neoliberalismus als Globalisierung". Zygmunt Bauman: "Glokalisierung oder Weg für die einen Globalisierung, ist für die anderen Lokalisierung" (s.653-664); Wolfgang Fritz Haug: "Aussichten der Zivilgesellschaft unter Bedingungen neoliberaler Globalisierungspolitik" (s.665-682); Frigga Haug: "Das neoloberale Projekt, der männliche Arbeitsbegriff und die fällige Erneuerung des Geschlechtervertrags" (s.683-695); Danièle Leborgne og Alain Lipietz: "Postfordistische Politikmuster im globalen Vergleich" (s.697-712); Jean Milios: "Internationalisierung des Kapitals, Gesamtkapital und Nationalstaat" (s.713-724); Hans-Jürgen Bieling og Frank Deppe: "Gramscianismus in der Internationalen Politischen

Ökonomie" (s.729-740).

Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung

Nr.4, 1996: Walter Schmidt: "Das Zwei-Nationen-Konzept der SED und sein Scheitern" (s.3-35); Arnd Bauerkämper: "Interpretationen der Bodenreform und Kollektivierung im Kontext der deutschen Teilung und Vereinigung" (s.36-69); Patty Lee Parmalee: "Brigadeerfahrung und ostdeutsche Identitäten" (s.70-86); Horst Klein: "Trotzki, Kautsky, Bauer – Positionen zur Sowjetunion 1930-1938" (s.87-96).

Demokratische Geschichte

Årbog 10, 1996: Ole Stender-Petersen: "Die Hungerunruhen in Flensburg 1795" (s.23-33); Nils Hansen: "Von 'Schildermädchen' und 'Kaffdöweln'. Zur Kinderarbeit in Schleswig-Holstein im 19. und 20. Jahrhundert" (s.91-104); Karl Heinrich Pohl: "Demokratische Schleswig-Holstein? Zur politischen Kultur bei den Volksabstimmungen im Jahr 1920" (s.105-124); Björn Marnau: "'Wir, die wir am Feuer von Chevreuse die Hand erhoben haben...' Itzehoer Pazifisten in der Weimarer Republik" (s.141-166); Ulrich Pfeil: "Die KPD im ländlichen Raum. Die Geschichte der Heider KPD 1920-1935" (s.167-206); Robert Pattet: "Der Nationalsozialistische Lehrerbund – 'Gau Schleswig-Holstein'. Ein Skizze zu seiner Herrschaftsübernahme, Organisation und Tätigkeit" (s.207-243); Klaus-J. Lorenzen-Schmidt: "'Mitarbeit wird bestraft' Rechtfertigung und Appell eines ehemaligen ländlichen Ortsgruppenleiters aus dem Ja-

hre 1957” (s.245-275); Uwe Danker: “NS-Opfer und Täter – Versorgung mit zweierlei Mass. Lina Heydrich und Dr. Norbert L. mit Rentenangelegenheiten vor Gericht” (s.277-305).

Dissent

Summer 1996 er et særnummer med temaet: “Embattled minorities around the globe” inddelt i følgende: Part I: “Thinking about minorities” (s.15-41). Part II: “The state of minorities” – “Western hemisphere” (s.43-69); “Europe” (s.71-96); “The Middle East” (s.99-110); “Africa” (s.113-137); “Asia” (s.139-159).

Historical Studies in Industrial Relations

Nr.2, 1996: Peter Barttip: “‘Peticoat pestering’: The women’s trade union league and lead poisoning in the Staffordshire potteries, 1890-1914” (s.3-26); Tony Topham: “The unofficial national docks strike of 1923: The transport and General Worker’s Union’s first crisis” (s.27-64); Andrew Taylor: “‘Maximum benefit for minimum sacrifice’: The miners’ wage campaign of 1935-1936” (s.65-92); Charles More: “Reskilling and labour markets in Britain c.1890-1940: Questions and hypotheses” (s.93-110).

Häften för Kritiska Studier

Nr.3, 1996: Hildur Kalman: “Tvärvetenskap. Möjlighet och begränsning för feministisk forskning” (s.25-33).

Nr.4, 1996: Christine Delphy: “För en ny social könsordning. Relationen kön/genus tolkad på nytt” (s.31-41).

International Labor and

Working-Class History

Nr.50, 1996: Hovedtemaet er: “Labor under communist regimes” – Donald Filtzer: “Labor discipline, the use of work time, and the decline of the Soviet system, 1928-1991” (s.9-28); David Ost: “Polish labor before and after Solidarity” (s.29-43); Dorothee Wierling: “Work, workers, and politics in the German Democratic Republic” (s.44-63); Elizabeth J. Perry: “Labor’s love lost: Worker militancy in communist China” (s.64-76); Michael Buraway: “From capitalism to capitalism via socialism: The Odyssey of a marxist ethnographer, 1975-1995” (s.77-99). Nummerets “Scholarly Discussion” er “The postwar social contract” (s.114-156).

International Socialism

Nr.73, 1996: Chris Harman: “Globalisation: a critique of a new orthodoxy” (s.3-33); Chris Bambery: “Marxism and sport” (s.35-53).

Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung

Nr.1, 1996: Michael Pittwald: “Zur Entwicklung völkischen Denkens in der deutschen Arbeiterbewegung: der Nationalrevolutionär Ernst Niekisch” (s.3-22); Christopher Hausmann: “August Winnig und die ‘Konservative Revolution’. Ein Beitrag zur ideengeschichtlichen Debatte über die Weimarer Republik” (s.23-46); Henryk Skrzypczak: “Anspiel. Vorabdruck aus: Mission ohne Mandat. Der Fall Friedrich Stampfer” (s.47-75).

Nr.2, 1996: Stefan Goch: “West-

deutsche Troztkisten im Widerstand gegen den Nationalsozialismus und im Exil” (s.143-171); Jean-Paul Cahn: “Die SPD und der Bericht der Internationalen Sozialistischen Algerien-Untersuchungskommission (1957-1958)” (s.172-203); Sandra Gruner-Domić “Zur Geschichte der Arbeiterkräftemigration in die DDR” (s.204-231).

Labour/Le Travail

Nr.38, 1996: Bryan D. Palmer: “Nineteenth-century Canada and Australia: The paradoxes of class formation” (s.16-36); Ann McGrath og Winona Stevenson: “Gender, race, and policy. Aboriginal women and the state in Canada and Australia” (s.37-53); Raelene Frances, Linda Kealey og Joan Sangster: “Women and wage labour in Australia and Canada, 1880-1980” (s.54-89); Franca Iacovetta, Michael Quinlan og Ian Radforth: “Immigration and labour. Australia and Canada compared” (s.90-115); Stephen Garton og Margaret E. McCallum: “Worker’s welfare. Labour and the welfare state in 20th-Century Australia and Canada” (s.116-141); Jacques Ferland og Christopher Wright: “Rural and urban labour processes. A comparative analysis of Australian and Canadian development” (s.142-169); Gerald Friesen og Lucy Taksa: “Worker’s education in Australia and Canada. A comparative approach to labour’s cultural history” (s.170-197); Mark Bray og Jacques Rouillard: “Union structure and strategy in Australia and Canada” (s.198-238); Terry Irving og Allen Seager: “Labour and politics in Canada and Australia. Towards a comparative approach to developments to 1960” (s.239-277).

Labour History Review

Spring 1996: John Slatter: "Learning from Russia. The history of Soviets in Britain" (s.5-29); Paul Kelemen: "Labour ideals and colonial pioneers: Wedgwood, Morrison and zionism" (s.30-48); Ayodeji Olukaju: "The travails of migrant and wage labour in the Lagos Metropolitan area in the inter-war years" (s.49-70); Hilary Partridge: "Labour's challenge to capital in Fiat. The influence of southern immigrants in a changing industrial culture" (s.71-101).

Marxistische Blätter

Nr.6, 1996: Harold Neubert: "Komintern 1934-38. Die Wende zur Einheits- und Volksfrontpolitik" (s.62-68); Hans Wunderlich: "Gedanken zur Sozialismusdiskussion" (s.69-74); Jochen Gester: "Arbeitspolitik in der VR China" (s.75-82); Gerd Deumlich: "Antimilitarismus im Geiste Karl Liebknechts" (s.82-88). Nummerets hovedtema er: "Informationsgesellschaft" (s.19-61).

Mouvement Social

Nr.176, 1996: Marianne Debouzy: "Ouvriers des deux mondes: regards croisés sur la condition ouvrière aux États-Unis et en France 1876/1889" (s.7-28); Patrick Chaskiel: "Une grève médiatique: Lordstown (Ohio), mars 1972" (s.29-45); Pierre Gervais: "Gestion et profit marchands avant la "Révolution industrielle": l'exemple d'une route privée entre New York et Philadelphie, 1815-1828" (s.47-67); A. Dunlavy: "Comment l'État structure les intérêts éco-

nomiques: la création d'associations nationales des chemins de fer aux États-Unis et en Prusse de 1830 à 1885" (s.69-100).

Neue Gesellschaft. Frankfurter Hefte

Nr.11, 1996's tema er: "Wozu Feminismus" (s.1002-1039). Nr.12, 1996's tema er: "Universitäten im Niedergang" (s.1092-1132).

New Politics

Nr.21, 1996: Micaela di Leonardo og Roger Lancaster: "Gender, sexuality, political economy" (s.29-43); Bob Fitch: "Our labor leaders need french lessons" (s.44-54); Pablo Pozzi og Alejandro Schneider: "Argentina in the hour of the furnaces" (s.95-108); Hanna Behrend: "Dismantling Germany's welfare state" (s.111-122).

NST. Nature, Society, and Thought

Nr.1, 1995(1996) er et særnummer med titlen "Marx and Freud" – Howard L.Parsons: "Concepts of human reality in the thought of Freud and Marx" (s.21-54); Antal F.Borbely: "Marx and Freud, a reassessment: From the industrial age to the information age" (s.55-77); Irving J. Crain: "Philosophy, politics, and psychoanalysis" (s.79-99). Nr.2, 1995 (1996): Anneliese Griese og Gerd Pawelzig: "Why did Marx and Engels concern themselves with natural science?" (s.125-137); "The British road to socialism: Program of the Communist Party of Britain" (s.169-235). Nr.3, 1995 (1996): Delia D. Aguilar: "The limits of post-modern feminism. A critique from the periphery" (s.255-274); Li Yining: "China's economic

reform" (s.329-344).

Perspektiven ds

Nr.3, 1996: Rainer Eckert: "Demokratischer Sozialismus – 'Linksfall' und Geschichtsbild der PDS" (s.234-241). Nummerets tema er: "Informationsgesellschaft, Datenschutz, Internet, Fragen des Wissens" (s.191-225). Nr.4, 1996: Andreas Maurer: "Europapolitische Orientierungen nationaler Parteien in der Europäischen Union" (s.267-280); Klaus Pöhle: "Wie lernfähig sind unsere Parteien?" (s.280-293); Johannes Lindner: "Europapolitik der SPD-Bundestagsfraktion" (s.293-306).

The Raven

Nr.33, 1996's tema er: "Anarchism and the arts."

Science & Society

Nr.4, 1996: Ellen Schrecker: "Immigration and internal security. Political deportations during the McCarthy era" (s.393-426); Gilbert L.Skillman: "Marxian value theory and the labor-labor power distinction" (s.427-451); Michael Heinrich: "Engels' edition of the third volume of Capital and Marx's original manuscript" (s.452-466).

Socialist History

Nr.9, 1996: David Kennedy: "The decline of the Socialist Party of America 1901-19" (s.8-22); Roger Magraw: "The peculiarities of the french: Writing the social history of the french working class" (s.23-42); Wolfgang Weber: "Communist life in a rural area: The example of Vorarlberg province, Austria" (s.43-54); John Newsinger: "George Orwell and searchlight. A radical initiative on the home front"

(s.55-81).

Nr.10, 1996: Roger Spalding: "Michael Foot: Myth and the labour left" (s.18-42); Alison Macleod: "Witness: The death of Uncle Joe" (s.43-73).

Socialist Register

"Are there alternatives?" er årbog 1996's tema: Colin Leys: "The British Labour Party's transition from socialist to capitalism" (s.7-32); Patrick Bond og Mzwanele Mayekiso: "Developing resistance, resisting 'development'. Reflections from the South-African struggle" (s.33-61); Paul Burkett og Martin

Hart-Landsberg: "The use and abuse of Japan as a progressive model" (s.62-92); John Wiseman: "A kinder road to hell? Labor and the politics of progressive competitiveness in Australia" (s.93-117); Anna Pollert: "The challenge for trade unionism: Sectoral change, poor work, and organising the unorganised" (s.150-172); Norman Geras: "Socialist hope in the shadow of catastrophe" (s.239-263); Carlos M.Vilas: "Are there left alternatives? A discussion from Latin America" (s.264-285).

Werkstatt Geschichte

Nr.13, 1996: Nummerets tema er: "Konzentrationslager und Erinnerung" (s.3-59). Nr.14, 1996: Peter Schöttler: "Rationalisierter Fanatismus, archaische Mentalitäten. Marc Bloch und Lucien Fevre als Kritiker des nationalsozialistischen Deutschland" (s.5-21); Peter Hübner: "Linsen für die Ewigkeit. Anmerkungen zu einem Versuch, den DDR-Alltag zu musealisieren" (s.57-70).

Zeitschrift Marxistische Erneuerung

Nr.28, 1996: James O'Connor: